

SILENCIADES

UNA ANÀLISI SOBRE LES AGRESSIONS
SEXUALS EN L'ADOLESCÈNCIA

Save the Children

Aquesta publicació ha estat elaborada a partir de la recerca prèvia a càrrec de la Universitat de Granada, realitzada per Carmen Ruiz Repullo, docent i investigadora adscrita al Departament de Sociologia.

Agraïments i col·laboracions:

A les noies i als nois que ens han prestat el seu temps i han compartit la seva opinió i les seves preocupacions amb nosaltres. Esperem estar a l'altura i traslladarem les vostres propostes.

A totes les companyes (que són moltes) que han fet possible aquesta recerca i el posicionament anterior, especialment a: Tamara Lertxundi, Claire Juillard, Daniel Toda, Laura Soriano, Clara Burriel, Silvia de Benito i Miguel Borque per les seves contribucions a la publicació.

Han estat moltes les persones que des de la seva experiència i el seu compromís amb la infància i l'adolescència ens han dedicat el seu temps. A totes elles, moltes gràcies. Les col·laboracions públiques són:

Alumnat de l'IES La Madraza.

Ana Burgos García, Observatorio Noctámbul@s (Fundación Salud y Comunidad).

Dra. Anna Fàbregas Martori, pediatra endocrinòloga. Coordinadora de l'Equip EMMA Hospital Universitari Vall d'Hebron.

Celia Nevado Fernández, PhD. Dir^a Programes Infància, Adolescència y Violència. Fundación Márgenes y Vínculos.

David Casanovas i Andradas, inspector i cap de l'Àrea Central de Menors Mossos D'Esquadra.

Consejo Estatal de Participación de la Infancia y de la Adolescencia.

Luis Carlos Nieto, magistrat de justícia de menors.

María Cristina Marí García, comissaria principal, cap de la UFAM Central
María Elena Palacios Tejero, inspectora cap, cap de Servei de la UFAM Central.

Marina Marroquí, educadora social i experta en violència de gènere.

Natalia Palanques Alegre, Equip Tècnic Socioeducatiu, Fundación Diagrama, Intervenció Psicosocial.

Teresa Vallejo Echeverría, infermera de la Comissió de violència masclista i salut de l'Hospital Clínic de Barcelona i integrant de la Comissió de violència i salut del Col·legi Oficial d'infermeres i infermers de Barcelona.

Victoria Carbajal Fernández, coordinadora Centre de Crisi per a Víctimes d'Agresions Sexuals Direcció General d'Igualtat. Principat d'Astúries.

Directora d'incidència social i política:

Catalina Perazzo

Responsable de Polítiques d'Infància:

Carmela del Moral

Coordinació i autoria de la publicació:

Cristina Sanjuán – Save the Children

Autoria de la recerca prèvia:

Carmen Ruiz Repullo – Universidad de Granada

Edita:

Save the Children

Març 2024

Índex

Introducció	4
La construcció de la sexualitat	5
Feminitat adolescent.....	5
Masculinitat adolescent	6
El món digital	7
El consentiment com a element clau.....	9
El concepte del consentiment	9
L'edat legal del consentiment.....	100
Exempció de la responsabilitat penal - Clàusula Romeo i Julieta	11
La violència sexual: concepte i magnitud.....	11
Concepte	11
Magnitud	13
Víctimes	13
Agressors.....	14
L'adolescència i la violència sexual	177
Alarma social i els mitjans de comunicació	177
Factors de risc.....	1819
Els espais de la violència sexual	211
Les víctimes: més enllà de l'agressió patida.....	223
Els agressors: reeducació social vs. punitivisme	234
L'edat penal.....	245
La durada de la condemna	255
L'atenció integral amb agressors	267
Les agressions sexuals grupals comeses per adolescents.....	28
Dades i característiques.....	28
Efecte contagi	31
Conclusions: responsabilitat compartida	323
Recomanacions: factors de protecció.....	334
Bibliografia	3738

Introducció

Les agressions sexuals comeses per adolescents són una preocupació creixent en els últims anys que mereixen una anàlisi en profunditat des d'una perspectiva de drets d'infància i d'adolescència, així com de gènere.

Les agressions comeses en grup són especialment un delictes cada vegada més visible en la nostra societat, donada la gravetat de la violència i l'impacte mediàtic que ha tingut en els darrers anys¹. No obstant això, encara queda molt camí per recórrer en la seva recerca i abordatge.

Quan apareix un cas en els mitjans de comunicació, salta un senyal d'alarma automàtica que ens fa replantejar què està passant en la infància i l'adolescència i què hem passat per alt des del món adult.

La criminalitat infantil-juvenil, en tractar-se d'una problemàtica vinculada a l'etapa de desenvolupament de l'adolescència, és diferent de l'adulta i, a vegades, més complexa². Com ja hem avançat en anteriors ocasions, és una fase difícil caracteritzada per la ruptura amb la infància i el trànsit a l'edat adulta, acompanyada de canvis físics i psicològics, en què el grup d'iguals passa a ser l'eix de referència i es va evolucionant d'una situació més dependent cap a més autonomia³.

Per això, a Save the Children hem volgut endinsar-nos en aquesta forma de violència a través d'una reflexió que pretén esbrinar si veritablement l'alarma social s'ajusta a la realitat. Per això, a més d'una revisió de les dades oficials i de la literatura, hem consultat adolescents, professionals de diferents àmbits i persones expertes en la matèria.

Aquest document no pretén ser una anàlisi exhaustiva, qualitativa i quantitativa del fenomen, ni té com a objectiu desgranar el marc jurídic i legislatiu. Es tracta de presentar una radiografia de les qüestions més rellevants de la violència sexual entre adolescents i el seu impacte en la infància, l'adolescència i la societat.

Aquesta no és una tasca senzilla, especialment en un tema sensible que no és aliè a la polarització social actual. No obstant això, esperem que serveixi de motor per a una major recerca i que contribueixi a eliminar alguns dubtes o mites, i a fer-nos les preguntes adequades per erradicar-los.

¹ Encara no hi ha consens en la literatura especialitzada sobre la terminologia adequada per a denominar aquest tipus d'agressions. Alguns termes utilitzats són: *multiple perpetrator rape* (MPR); *multiple perpetrator sexual assault* (MPSA); *sexual offending in groups*, *multiple perpetrator sex offending*.

² Colás Turégano, A. (2011). Derecho Penal de Menores. Tirant lo Blanch, Valencia.

³ Comité de los Derechos del Niño (2016). Observación general núm. 20 sobre la efectividad de los derechos del niño durante la adolescencia.

La construcció de la sexualitat

La infància i l'adolescència creixen assumint rols i estereotips de gènere propis de la societat en la qual es desenvolupen. Per tant, la construcció de la sexualitat encara marcada per la desigualtat afecta tant les noies com els nois. En aquest context, també s'enquadren realitats com la hipersexualització, la cosificació de les noies i l'obligació per als nois de viure la sexualitat com els demandants.

“La sexualitat és un element més de la persona que ha de créixer en harmonia”.
Fiscal de menors.

És en aquest brou de cultiu que la pornografia de la qual parlàvem a “(Des)informació sexual: pornografia i adolescència” apareix com la comercialització d'aquestes bases desiguals, la qual cosa deriva en una pornificació de la societat que es podria denominar pornosocialització⁴. En la construcció de la masculinitat i la feminitat en la societat, també veurem com apareixen agents tradicionals i nous, digitals, que provenen del mateix context.

Feminitat adolescent

La sexualització de les nenes i les adolescents marca des d'un primer moment i primera infància la construcció de la feminitat. Les noies estan condicionades pels rols i estereotips de gènere que van encaminats a fer que l'amor en sigui el centre, a un cànon de bellesa difícil de complir, a agradar sexualment i a viure alhora la sexualitat de forma reservada. Amb l'arribada a l'adolescència, les diferències i les desigualtats de gènere adquireixen una major magnitud, la qual cosa pot derivar en majors vulneracions dels drets.⁵

Aquí també entren els agents tradicionals, com poden ser l'entorn familiar, l'educatiu, el grup d'iguals o els mitjans de comunicació, però és molt important veure com aquesta construcció neix des de la primera infància amb la hipersexualització.

Les nines (tant en el sentit de cànon de bellesa), els dibuixos animats, els vídeos i els programes de televisió, les xarxes socials... tots els productes estan destinats a un model femení de bellesa i corporal que no s'aconsegueix mai.

“Estem en una societat agressiva i discriminatòria que inclina la balança cap a les dones i això provoca que prenguin determinades mesures de seguretat”.
Professional de l'àmbit de la salut.

En el cas de les nenes i de les adolescents també té un paper important la hipersexualització disfressada de llibertat. El suposat alliberament de la sexualitat per a les noies, que en un principi sembla que ja no s'ha d'amagar d'aquesta sexualitat o salvaguardar-los, pot portar a una mala interpretació, en la qual s'aconsegueix tot el contrari: lliurar-se a aconseguir aquest “ideal sexual” perjudicant i renunciant a altres facetes del seu desenvolupament, etc.

⁴ Ruiz-Repullo, C. (2021). *Nuestros cuerpos, nuestras vidas. Un acercamiento a la violencia sexual en la juventud*. Universidad Islas Baleares: Colección Estudios de Violencia de Género, 9.

⁵ Comité de los Derechos del Niño (2016). Observación general núm. 20 sobre la efectividad de los derechos del niño durante la adolescencia.

I aquí també té un paper important la pornografia, actual instructora de sexualitat. Veiem com les noies, en un grau més alt, busquen què s'espera d'elles i es preocupen en més proporció per satisfer els desitjos sexuals de les seves parelles, fins i tot quan la relació és percebuda com igualitària.

Les mateixes adolescents, quan se'ls pregunta sobre la violència sexual, el masclisme o la desigualtat transmeten una sensació generalitzada: cansament. Estan cansades que en parlar d'aquests temes siguin qüestionades i de tenir enfrontaments amb els nois.

“Som unes exagerades i ens diuen que això és normal, per això no ho solem parlar amb els nois, ho parlem amb les nostres amigues”.

Noia adolescent.

Masculinitat adolescent

Masculinitat no és el mateix que dir “home” o “noi”. La masculinitat és el comportament que, segons el moment històric i la societat, defineix què significa ser home. Per tant, de masculinitat no n'hi ha només una i pot variar al llarg del temps segons el que la societat marqui o el context pel qual es vegi influïda.

Així, la masculinitat hegemònica entra en joc com la manera de ser home, el concepte social de com ha de ser un home, l'ideal per a la cultura patriarcal seria ser competitiu, fort, dur, musculós, valent, viril, un home d'acció, independent, segur de si mateix i un triomfador. La masculinitat està condicionada per l'exigència dels rols i per estereotips de gènere que comencen des de la primera infància amb les joguines i els espais de socialització, com l'esbarjo: forts físicament, actius sexualment, viure situacions de risc, allunyar-se de les emocions i amb actituds de control i de dominació, que es confonen amb protecció o fins i tot amb afecte. A més, aquestes actituds no només es viuen en l'esfera personal, sinó que es viuen en l'entorn, se socialitzen a través de la demostració contínua a l'exterior en conjunt amb la resta dels nois o homes⁶. Seria necessari aprofundir en la influència dels continguts en línia en la construcció de la masculinitat i, per consegüent, en la desigualtat. Si partim d'un context marcat per estereotips i rols de gènere offline en les nenes i els nens mentre creixen, no té cap mena d'impacte l'exposició i el consum de continguts digitals que també mostren i normalitzen aquesta desigualtat?

“Ningú no es vol sentir exclòs, ningú no vol ser criticat, estar apartat”.

Noi adolescent.

Els nois tampoc no tenen opció, ja que aquesta demostració de la masculinitat no acaba mai, és per sempre, i s'ha de demostrar en totes les esferes de la vida: física i verbal, en l'analògica i la digital. Així sorgeixen les gravacions d'agressions o de situacions de risc que es comparteixen i es converteixen en gestes, com conduir a 200 km/h o saltar a un tren en marxa. Com a exemple, aquesta masculinitat influeix en el fet que s'espera que els joves tinguin experiències sexuals com a demostració de virilitat, ja que no fer-ho pot portar la societat a dubtar de la seva masculinitat.

La pornografia, de nou, apareix com un ritus d'iniciació a la masculinitat entre els mateixos iguals que crea expectatives sobre les relacions sexuals, normalitza la violència en les

⁶ Amorós, C. (editora) (2000). *Feminismo y filosofía*. Madrid: Editorial Síntesis.

relacions i es converteix en part dels continguts que dia a dia es comparteixen en el grup d'amics.

“Fins que no li passa a algú del teu entorn més pròxim no te n'adones”.

Noi adolescent.

En el grup de discussió de nois es reflexiona sobre una possible exageració per part de les noies, que a vegades parlen de violència quan no és així. No obstant això, sí que es posicionen en contra de la violència sexual i saben que les noies tenen por de sortir de nit o que els posin substàncies a les begudes. A més, reflexionen sobre les agressions sexuals grupals i opinen que es deuen a la falta d'educació sobre aquest tema o perquè “estan malament del cap”.

Per a ells, la pressió social és present i veuen la importància que els nois s'hi impliquin i que, quan un amic veu alguna actitud que no és correcta, ho digui. Ells identifiquen la masculinitat hegemònica amb “ho fan per fer-se els fanfarrons”, “es pensen que són més homes per fer això”.

“El que més preocupa entre els menors no són tant les agressions, que són poques, sinó les bromes que es generen especialment en els grups de WhatsApp entre els nois”.

Experta en violència de gènere.

El món digital

La reflexió sobre el món digital és un apartat que ja no pot faltar en cap reflexió que impliqui els i les adolescents. Si bé ho analitzem per separat, no vol dir que l'esfera digital estigui diferenciada de l'analògica. El que vivim en el món digital és un reflex del que passa en el món físic. No hi ha barreres, no podem fingir que la nostra vida se separa entre aquests dos aspectes i, per a la infància i l'adolescència, ocorre el mateix.

L'entorn digital el podem dividir entre els continguts que es consumeixen de forma més passiva i les interaccions (no exemptes de contingut) entre adolescents. Aquí s'inclouen els discursos que recorren internet i que es viralitzen en qüestió de minuts i hores.

Un exemple són els vídeos, *memes*, *stickers* i altres productes que inunden la xarxa en moments puntuals, a vegades com a reacció a determinades notícies o esdeveniments. En ser preguntades pel coneixement de la Llei orgànica 10/2022, de 6 de setembre, de garantia integral de la llibertat sexual, les adolescents la tenien identificada com “la llei del contracte, la de la signatura del paper, és això de donar el consentiment”. Afirmen que aquests contractes els van arribar per diferents canals i xarxes socials, també algun cas en el qual algun noi, preocupat, va fer ús d'aquest contracte.

Efectivament, la polèmica derivada d'aquesta llei és un tema complex que requereix una anàlisi i un estudi per a comprendre les implicacions, no només dels canvis penals, sinó també de les mesures de prevenció, de detecció i d'atenció que inclou. No obstant això, tota aquesta possible polèmica o confrontació respecte al text legal va resultar per a l'adolescència en “la llei del contracte”, un model de contracte real circulant per les xarxes.

Això és una clara referència de com els arriben els missatges i de com les xarxes socials són ara una font d'informació de notícies. En aquest sentit, també destaquen que no solen seguir comptes oficials o institucionals o de gent adulta, sinó *influencers* o gent coneguda que parla d'aquests temes.

“Si veus que hi ha un vídeo a Tiktok que dura tres minuts sobre això, ho passes”.

Noia adolescent.

Aquí és on entren els discursos *fast-food* (menjar ràpid) o *hamburguesa*, missatges ràpids, carregats emocionalment i que són fàcils de traslladar, ja que són simples i no hi ha una gran justificació o evidència darrere⁷.

“Bé, ja sabeu que trauran el porno”.

Noi adolescent.

Aquests discursos són consumits per tota la infància i l'adolescència, especialment aquesta última. Enfront d'això, s'ha de traslladar informació fiable i de qualitat, basada en l'evidència, i en un format amb el qual s'identifiquin. Aquest llenguatge digital propi de l'adolescència es tradueix en vídeos curts, en memes o en *stickers*. Per descomptat, no s'ha d'abandonar una educació més profunda des de la família, l'aula i les institucions. Significa que aquesta educació o aquesta facilitació d'informació també ha d'arribar a aquests espais.

Pel que fa a la pornografia, la literatura més actual, que s'ha enfocat també en com la pornografia afecta l'adolescència, recull idees clau en relació amb aquesta:

- Empobriment de l'eròtica i l'afectivitat.
- Estigmatització dels cossos i cosificació de la dona com a objecte de plaer.
- Absència de mètodes anticonceptius.
- Absència del consentiment o negativa del consentiment per part dels homes.
- Guionització de les pautes sexuals que no donen peu al desig i a la naturalitat.
- Incorporació de la violència com a desig i fins i tot com a pràctica sexual.
- Establiment de rols desiguals: domini (nois)-submissió (noies).

A més, cal esmentar que aquest consum de pornografia cada cop està més present en les xarxes socials i en les aplicacions de missatgeria, també la que anomenem pornografia autoproduïda. Aquí les expertes mostren la seva preocupació sobre com, a través d'aquests canals i grups, es banalitza la violència sexual i es normalitza. En aquest sentit, apunten que els continguts pornogràfics dels mòbils dels agressors s'assemblen al delictes comès. Al mateix temps, sense una anàlisi quantitativa, crida l'atenció un patró latent sobre aquest tema en les violències sofertes.

“Quan som davant un cas d'agressió sexual, tant individual com grupal, crida l'atenció veure als seus mòbils vídeos pornogràfics que reproduïxen els comportaments agressius pels quals han estat denunciats”.

Forces i Cossos de Seguretat.

Si bé la pornografia pot estar-hi influent, no hem d'oblidar que la violència sexual i la construcció de la sexualitat no depenen d'una única qüestió. La revisió de la literatura

⁷ Zabalgoitia, 2022. “Retóricas del meme masculinista. Universidad digital y antifeminismo en tiempos de pandemia”. *Mitologías hoy*, 25, pàg. 68-90.

indica que hi ha una relació entre la pornografia i la violència sexual, però la relació no és clara i fa falta més recerca⁸. Es pot vincular a una cosificació de la dona, a jerarquies sexuals, etc., tot i que hi ha altres articles en els quals no s'han trobat evidències.

“És un indicador, però no explica per si mateixa l'augment de la violència sexual”.
Professional de l'àmbit de la salut.

En aquest sentit, també cal reflexionar sobre les preocupacions reflectides en la Memòria de la Fiscalia, no solament en la seva última edició sobre el seu exercici el 2022, sinó també en anys anteriors⁹. Si bé avança que la violència sexual és un fenomen complex, preocupa que la falta d'educació ètica i sexual, barrejada amb l'accés a contingut pornogràfic inadequat, “conduïx a una trivialització del seu concepte de les relacions sexuals normals”¹⁰.

El consentiment com a element clau

El concepte del consentiment

El Conveni del Consell d'Europa sobre prevenció i lluita contra la violència contra les dones i la violència domèstica (Conveni d'Istanbul) en el seu article 36.2 indica que “el consentiment s'ha de prestar voluntàriament com a manifestació del lliure arbitri de la persona, considerat en el context de les condicions circumdants”. Això significa que el consentiment, per a ser vàlid, ha de: (i) partir d'una situació lliure i d'igualtat respecte de l'altra persona; (ii) ha de ser voluntari dins d'aquesta situació de llibertat i (iii) s'han d'atendre les circumstàncies que envolten aquesta activitat sexual, ja que poden variar i, per tant, el consentiment, també.

“No per estar amb aquesta persona tens perquè fer-ho i ja està”.
Noia adolescent.

La reforma sobre el consentiment i com prestar-lo duta a terme per la Llei orgànica 10/2022, de 6 de setembre, de garantia integral de la llibertat sexual, sembla voler adequar-se a aquesta línia i deixa el consentiment en l'article 178.1 redactat de la manera següent:

“Només s'entén que hi ha consentiment quan s'hagi manifestat lliurement mitjançant actes que, en atenció a les circumstàncies del cas, expressin de manera clara la voluntat de la persona”.

De fet, en l'àmbit europeu, la penalització de la violència sexual és bastant variada. Independentment de quina sigui la fórmula triada, s'ha d'establir i d'explicar de manera adequada el concepte del consentiment i tot el que l'envolta. Així que hem de ser

⁸ Mestre-Bach, G., Villena-Mora, A., Chiclana-Actis, C. (2023) Pornography Use and Violence: A Systematic Review of the Last 20 Years, Trauma, Violence & Abuse <https://doi.org/10.1177/15248380231173619>

⁹ Ministerio Fiscal (2023). *Memoria de la Fiscalía relativa a la actividad de 2022*.

¹⁰ En aquest sentit s'han expressat las seccions de menors de Múrcia, Badajoz, Barcelona, Huelva, Huesca, Ourense, Illes Balears, Càceres, Madrid i Sevilla.

conscients que no hi ha una única manera de prestar el consentiment, de què significa donar-lo lliurement i de quines circumstàncies fan que el consentiment es pugui donar.

Per descomptat, la verificació del consentiment tampoc no pot recaure en la responsabilitat de la persona que el dona, ja que l'altra part també té la responsabilitat d'obtenir-lo, comprendre les circumstàncies i la llibertat d'aquest consentiment. Qui el rep també pot vulnerar-lo.

“El consentiment parteix d'una relació igualitària, d'una relació simètrica”.
Magistrat de menors.

Així, no s'ha de quedar en una qüestió que qui consent s'ha de comunicar de manera clara i inequívoca, sense confondre l'altre¹¹. El consentiment també parteix d'entendre i de comprendre, amb la comunicació verbal, però també la no verbal, perquè l'art. 178.1 CP es refereix a "actes" que expressin de manera clara la voluntat de la persona. Tot això, sense deixar a un costat el context i les circumstàncies en les quals es produeix.

“El consentiment és una mica el que tu permets fer i el que no. No el que vols fer i el que no, perquè hi ha gent que dona el consentiment i no vol fer-ho, i hi ha persones que a l'inrevés”.
Noi adolescent.

Els nois i les noies als qui hem consultat aquesta qüestió també han reflexionat sobre què significa el consentiment per a elles i ells. Coincideixen que és una autorització i reconeixen situacions en les quals no hi ha llibertat, hi ha pors, condicionants, vulnerabilitats, etc. També està lligat al concepte de violència sexual. En general, demanen més detall en les explicacions que reben, demanen exemples concrets, fins i tot pràctics, perquè quedi clar què és la violència sexual, perquè saben que no són únicament les violacions i cal saber distingir els diferents riscos.

L'edat legal del consentiment

La Directiva 2011/93/UE estableix que l'edat de consentiment sexual és aquella “per sota de la qual, de conformitat amb el Dret nacional, està prohibit realitzar actes de caràcter sexual amb un menor”.

A Espanya, el Codi Penal s'ha reformat en diverses ocasions en aquest sentit. Des que el 1848 es va modificar l'edat als 12 anys fins a la reforma de 1999, on es va augmentar als 13 anys.

Al 2007, el Comitè dels Drets del Nen va recomanar a Espanya considerar “la possibilitat d'elevat l'edat de consentiment sexual per donar més protecció contra els delictes abastats pel Protocol Facultatiu”. El 2015, quan es va reformar el Codi Penal per a establir-la de 13 a 16 anys, es va produir un augment de les denúncies de casos en aquesta franja¹².

Els i les adolescents que tenen de 16 a 17 anys també estan emparats sota una protecció penal especial, però es limita a supòsits determinats com, ara de vulnerabilitat per raó d'edat, prevalentment de situacions com convivència, parentiu, engany o abús respecte a una posició reconeguda de superioritat, etc.

¹¹ Pérez Y. (2016) *Consentimiento sexual: un análisis con perspectiva de género*.

¹² Fiscalía General de l'Estat (2017). Circular 1/2017, de 6 de junio, sobre la interpretación del art. 183 quater del Código Penal.

Exempció de la responsabilitat penal - Clàusula Romeo i Julieta

Hi ha una exempció de responsabilitat penal, que és pertinent per a parlar de la violència sexual en l'adolescència. El Codi Penal¹³ estableix que “el lliure consentiment del menor de setze anys exclou la responsabilitat penal pels delictes previstos en aquest capítol quan l'autor sigui una persona pròxima al menor per edat i grau de desenvolupament o maduresa física i psicològica”.

Les persones de menys de 16 anys, per regla general, no tenen capacitat per a consentir relacions sexuals. Excepcionalment, es considera que sí que poden fer-ho quan mostren una maduresa suficient per a això i quan la seva edat i el seu grau de desenvolupament físic i psicològic és pròxim al de la persona amb la qual mantenen relacions. Per això, en aquestes circumstàncies, l'article 183 bis exigeix de responsabilitat penal. Aquesta exempció no s'aplica si s'ha emprat violència, intimidació, abús de superioritat o vulnerabilitat, ni quan la víctima estava privada de sentit, tenia la seva voluntat anul·lada o es va abusar de la seva situació mental.

Quan es va elevar l'edat de consentiment dels 13 als 16 anys, es va posar de manifest la necessitat de regular les relacions sexuals mantingudes per persones menors de 16 anys sota les circumstàncies referides en el paràgraf anterior, donant un paper rellevant a la capacitat de consentiment de l'adolescència¹⁴.

De fet, la Fiscalia General de l'Estat en la seva Circular 9/2011, de 16 de novembre, sobre criteris per a la unitat d'actuació especialitzada del Ministeri Fiscal en matèria de reforma de menors, defensava aquest tipus de criteris o clàusules d'exempció amb la finalitat d'evitar “la punició indiscriminada de conductes que, fins i tot sent típiques, no posen en perill el bé jurídic protegit”.

Així ho adverteix també el Comitè dels Drets de l'Infant: “Els Estats part han de tenir en compte la necessitat de mantenir un equilibri entre la protecció i el desenvolupament evolutiu i que cal fixar una edat mínima acceptable per al consentiment sexual. Els Estats han d'evitar que es criminalitzi els adolescents d'edats similars per mantenir relacions sexuals objectivament consensuades i sense fins d'explotació”¹⁵.

La violència sexual: concepte i magnitud

Concepte

Amb la finalitat d'analitzar les variables que afecten la violència sexual en l'adolescència, hem de posar sobre la taula què és la mateixa violència sexual, en quin context s'emmarca i quina és la seva magnitud.

La violència sexual és qualsevol acte sexual sense consentiment que suposa un atac a la llibertat sexual i pot adquirir múltiples formes. Per què? Perquè la violència no és un extrem o un altre, no existeix aïllada del context ni de la casuística. Perquè si bé poden tenir

¹³ Aquesta clàusula d'exempció està reconeguda a l'article 181 bis actual del Codi penal, encara que anteriorment estava reconeguda a l'anterior article 183 quater.

¹⁴ Aquesta regulació dels requisits per extingir la responsabilitat penal va ser proposada pel Consell Fiscal el 8 de gener de 2013 a l'Avantprojecte de reforma del Codi Penal.

¹⁵ Comitè dels Drets de l'Infant (2016). Observació general núm. 20 sobre l'efectivitat dels drets de l'infant durant l'adolescència.

característiques que en identificar-les ens ajuden a combatre-la, cada cas de violència és únic. La violència, inclosa la sexual, també pateix tendències i evolucions. La violència sexual, com ens diran les dades, afecta principalment les nenes, les noies adolescents i les dones.

“L'augment de les xifres de delictes sexuals en menors també coincideix amb els discursos negacionistes de la violència de gènere i de la violència sexual i això està generant una reacció dels nois menors i del seu grup d'iguals”.

Magistrat de menors.

En no escapar del context, podem aventurar que encara ens queda un llarg camí per recórrer ja que el masclisme, les creences i els comportaments sexistes encara estan arrelats en la nostra cultura. Aquestes qüestions contribueixen a una normalització de la violència sexual o, fins i tot, a una justificació de la violència.

La violència sexual sempre ha estat marcada pel que sembla que és l'esquema ferm que ha de seguir un cas de violència sexual, determinat pel grau d'ús de la força o intimidació de l'agressor i el grau de resistència de la víctima. Diversos casos mediàtics dels últims anys ens posen davant d'aquesta realitat que deriva en 3 pressuposicions fonamentals, independentment de l'edat en la qual es produeixi:

1. No hi ha agressió o dany si no hi ha violència física.
2. No hi ha agressió si no hi ha resistència.
3. Si no hi ha resistència, hi ha consentiment.

Aquests 3 punts tenen en comú que posen el pes sobre la víctima, sobre les seves ferides i cicatrius tant físiques com emocionals o psicològiques i no contribueixen a entendre les dimensions i les característiques que té la violència sexual.

Tot això condueix a una culpabilització de la víctima alhora que justifica l'actuació de l'agressor. Per això, identificar la violència sexual, d'on ve i les seves múltiples cares ha permès que les mateixes víctimes puguin saber i reconèixer-se com a tals. Amb tot, les víctimes de violència també sembla que han d'encaixar en un perfil i això és una cosa que afecta l'adolescència a l'hora de reconèixer una agressió. Hi ha violències en les quals la infància i l'adolescència no es reconeixen ni com a víctima ni com a agressor¹⁶. No obstant això, aquesta identificació té una doble cara: si s'encaixa en el perfil, l'etiqueta es pot quedar per a tota la vida, la qual cosa, en el cas de les víctimes adolescents, pot arribar a perjudicar-les més que l'agressió que han patit.

Una altra part del context ve de la vivència de la sexualitat, tradicionalment limitada a la intimitat, el secretisme i el tabú. Això influeix a l'hora de poder parlar no sols de la sexualitat des d'un punt de vista natural i intrínsec de la persona, sinó a silenciar i reservar de nou a la intimitat els possibles episodis, no sols de violència, sinó també de risc que se'n puguin donar.

En aquest sentit, hi ha molts tipus de falses premisses que fan que se'n dilueixi la gravetat, les característiques i que sigui més difícil aconseguir identificar-la:

1. Vestir-se de manera provocativa.
2. Anar pel carrer de matinada sola.
3. Darrere d'un no hi ha un sí.

¹⁶ Save the Children (2021) No es amor: violencia de género en la adolescencia.

4. L'alcohol o les drogues com a part del consentiment.
5. Els nois tenen un instint sexual inevitable, la qual cosa està lligat més a un mandat social que a un plaer singular.
6. El relat de la víctima pot no ser cert.
7. Justificar als agressors minimitzant-ne la conducta.
8. Els qui agredeixen sexualment són monstres o malalts mentals.

Magnitud

Els casos que majoritàriament es troben les i els professionals de la intervenció s'engloben en tres grans tipus: la violència sexual soferta en la infància, la violència sexual relacionada amb els entorns de lleure i la violència dins la parella heterosexual, entesa com a estable o no. El primer escenari es reconeix com el més comú: violència sexual soferta en la infància, que es denuncia més tard i l'agressor sol ser algú de l'entorn familiar i la llar, amb una prevalença més important que abans de la parella de la mare com a agressor.

Una altra de les manifestacions de violència sexual que estan trobant les i els professionals és aquella en la que existeix violència sexual entre iguals. Es tracta de formes de violència que no tenen una intencionalitat prèvia i que es duen a terme moltes vegades per imitació, per exploració o per curiositat. Generalment es dona en l'entorn conegut, cosines-cosins, veïnes-veïns, germans-germanes sota la premissa "d'estar jugant".

Tenint en compte aquests escenaris i l'objecte de la recerca, hem de preguntar-nos: quina és la magnitud de la violència sexual? I de la violència sexual comesa per adolescents?

Com en tants altres casos, conèixer la magnitud real de la violència sexual entre iguals és una carrera d'obstacles. Ens enfrontem a la falta d'estadístiques que desagreguin per edat i a la realitat que no tots els casos es coneixen o fins i tot si és així, no es notifiquen.

Víctimes

A les estadístiques sobre denúncies de delictes sexuals, el 2022, es van denunciar 18.731 delictes contra la llibertat sexual, dels quals 8.337 tenien com a víctima menors de 18 anys (44,5 %). Si ens fixem en la distribució per edats veiem:

Edat	Percentatge	Nombre
Desconeguda	0,5 %	89
0-18 anys (total)	44,5 %	8.337
- 0 a 13 anys	20,6 %	3.857
- 14 a 17 anys	23,9 %	4.480
18 a 30 anys	31,2 %	5.841
31 a 40 anys	11,2 %	2.104
41 a 64 anys	11,7 %	2.200
65 i més anys	0,9 %	160

Font: Ministeri de l'Interior Portal estadístic de criminalitat.

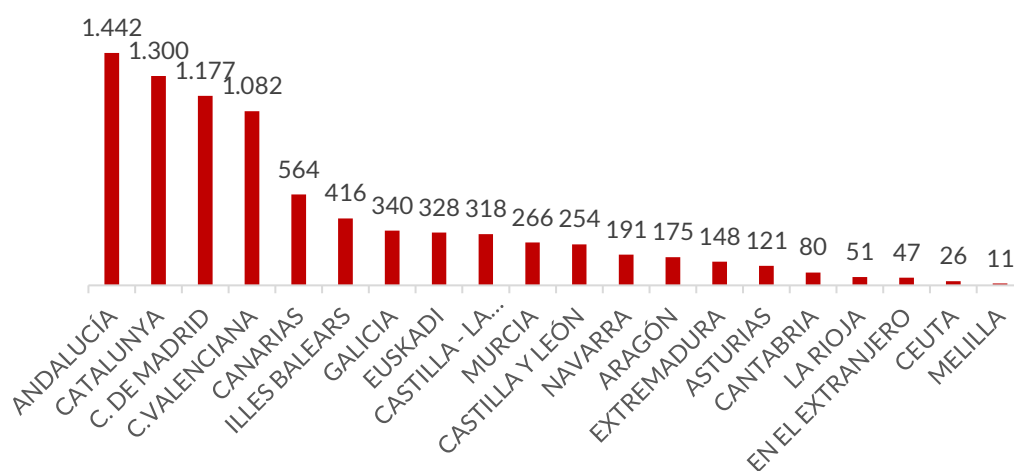
Si veiem les dades de 0 a 18 anys segons el sexe el 2022, comprovem que:

Franja d'edat	Noies	Nois	Es desconeix	Total
0 a 13 anys	2.987	864	6	3.857
14 a 17 anys	3.827	651	2	4.480

Font: Portal estadístic de criminalitat 2022. Ministeri de l'Interior

En relació amb les dades per comunitat autònoma, veiem que les comunitats més afectades són Andalusia, Catalunya, la Comunitat de Madrid i la Comunitat Valenciana:

Denúncies de delictes sexuals al 2022 que tenien com a víctima nen, nena o adolescent

Font: Portal estadístic de criminalitat de 2022. Ministeri de l'Interior

En relació amb els delictes sexuals comesos a través de les tecnologies, la mateixa font indica que, del total de denúncies presentades el 2022 (1.135), el 84% tenien com a víctima una nena, un nen o un adolescent. D'aquestes últimes, 616 corresponien a noies i 334 a nois.

En conclusió, les dades sobre víctimes ens indiquen que la infància i l'adolescència representa el 44,5% de les denúncies de delictes sexuals i que d'aquestes el 81,7% són nenes o noies adolescents, percentatge que en l'àmbit digital es trasllada al 64,57%. Aquesta informació ens confirma que el major nombre de les víctimes són nenes i que el fet de ser nena o noia adolescent és un factor de risc molt important en la violència sexual.

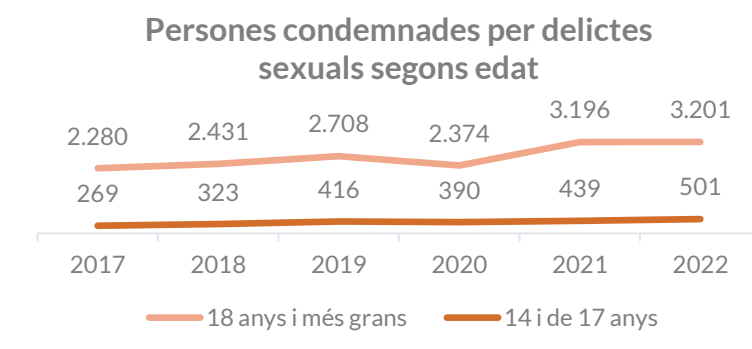
Agressors

Per a analitzar les dades sobre agressors, hem estudiat tres aspectes: (i) la relació del nombre de condemnes i tipus de delicte entre adolescents i adults; (ii) adolescents amb condemna segons sexe i edat, i (iii) delictes comesos per adolescents segons edat. Si veiem els tipus de delictes sexuals comesos tant per persones de 18 anys o més, o per persones de 14 a 17 anys, el 2022:

	ADULTS	ADOLESCENTS
TOTAL	3.835	636
Tràfic d'éssers humans amb finalitats d'explotació sexual	50	0
Contra la llibertat i la indemnitat sexual	3.785	636
▪ Agressions sexuals (Inclusa violació)	508	31
▪ Abusos sexuals	1.458	134
▪ Abusos i agressions sexuals a menors de 16 anys	762	389
▪ Assetjament sexual	81	2
▪ Exhibicionisme i provocació sexual	377	19
▪ Prostitució i corrupció de menors	599	61

Font: Estadística de Condemnats: Adults / Estadística de Condemnats: Menors (ECA / ECM) de 2022

Si atenem l'estadística de persones condemnades per delictes sexuals realitzada per l'Institut Nacional d'Estadística, veiem que el 2022 es van registrar 3.201 adults condemnats i 501 persones de menys de 18 anys condemnades. En tots dos casos el 97 % eren homes.

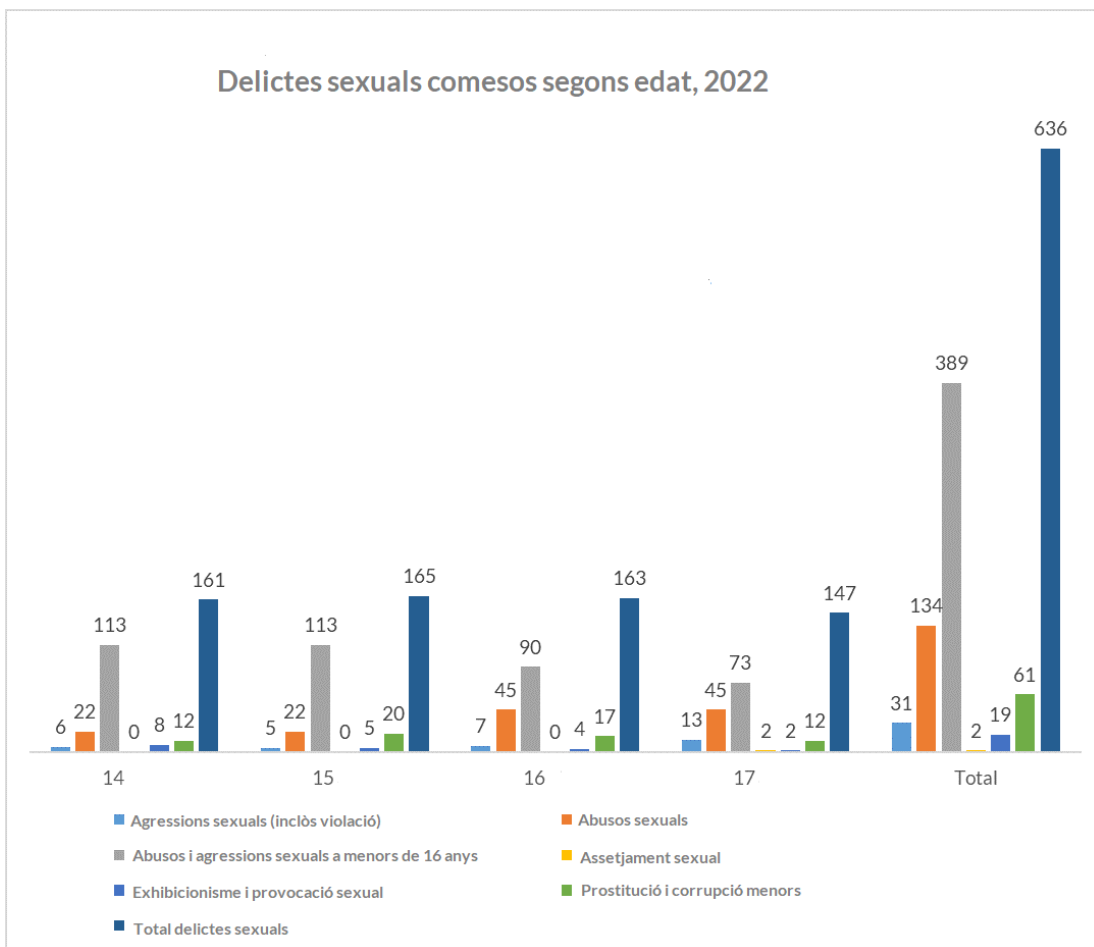
Font: Estadística de Condemnats: Adults / Estadística de Condemnats: Menors (ECA / ECM) de 2022

En relació amb les condemnes per delictes sexuals comesos únicament per adolescents, clarament l'estadística indica les diferències per sexe i per edat, en el qual també es mostra una major prevalença dels nois:

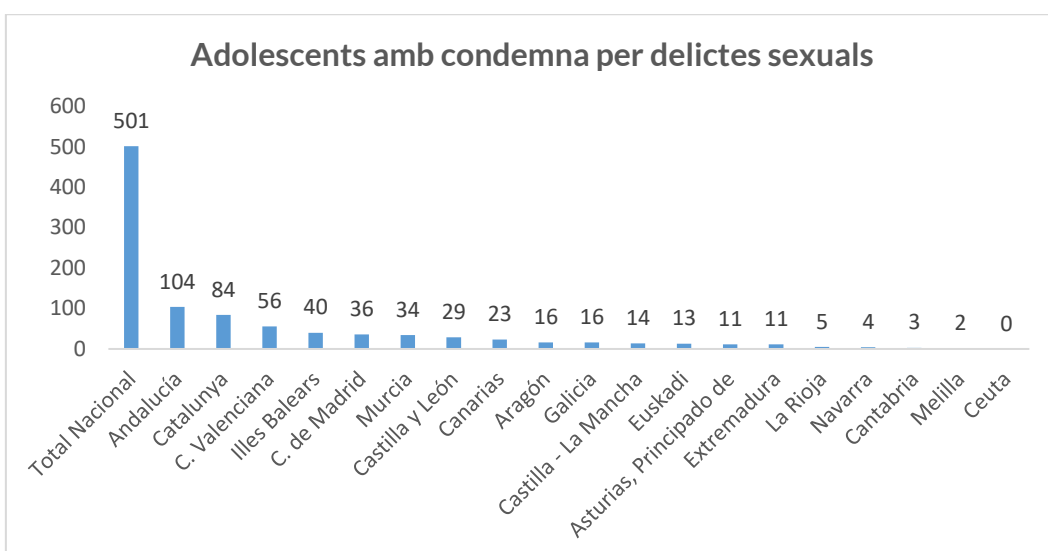
Edat	Noies adolescents	Nois adolescents	Total
Total (menys 18 anys)	15	486	501
14 anys	6	124	130
15 anys	4	119	123
16 anys	3	128	131
17 anys	2	115	117

Font: estadística de condemnats: menors (ECM) de 2022

No obstant això, en analitzar únicament els delictes sexuals, creuat amb les diferents edats, veiem que les diferències es veuen influïdes precisament pel tipus de delicte que es comet:

En relació amb les comunitats autònomes, veiem que les més afectades en relació a persones de menys de 18 anys condemnades són Andalusia, Catalunya i la Comunitat Valenciana:

Font: estadística de condemnats: menors (ECM) de 2022

En relació amb els ciberdelictes sexuals, el Ministeri de l'Interior el ofereix dades desagregades, però en relació amb els detinguts i els investigats per aquests fets. De les 735 persones detingudes o investigades, l'11 % tenien menys de 18 anys (76 nois i 5 noies).

Com veiem, les dades ens mostren la realitat dels agressors en aquesta violència sexual:

- Pràcticament la totalitat dels agressors són nois, i representen el 97 %.
- Els delictes més comuns són l'abús i l'agressió a persones de menys de 16 anys, cosa que es pot explicar per les franges d'edat d'estudi.
- Els delictes sexuals comesos per adolescents es reparteixen en totes les franges d'edat (de 14 a 17 anys).
- Sembla que hi ha més dificultat a l'hora d'investigar els delictes sexuals cibernètics.

L'adolescència i la violència sexual

Alarma social i els mitjans de comunicació

En els últims anys, la repercussió mediàtica de les agressions sexuals comeses per adolescents ha augmentat significativament. Hi ha un augment d'aquestes agressions? Sí, en relació amb els casos que s'atenen, és a dir, els casos que es denuncien.

Com confirmen els professionals, s'enfronten a un moment en el qual hi ha molts més casos per treballar, una xifra que augmenta cada any. No obstant això, també comparteixen que no poden afirmar que no existís abans, sinó que clarament ara es denuncien més. Per això no podem confirmar que l'augment es degui únicament a casos nous. Amb tot, hi ha una preocupació generalitzada tant per l'augment com per la gravetat dels delictes comesos.

L'alarma social generada ens ha d'empènyer a donar-hi la importància que mereix, reconèixer que el problema existeix, que és greu i que s'ha d'abordar des de l'evidència i, per descomptat, amb enfocament d'infància i adolescència.

Així, hem d'entendre que s'ha avançat en la conscienciació i la difusió en mitjans perquè les víctimes puguin reconèixer les agressions sexuals i demanar ajuda. Però sabem que encara moltes víctimes no denuncien. D'una banda, sembla haver-hi una contradicció entre les noies adolescents que acudeixen als recursos i saben reconèixer la violència sexual i d'altres que no identifiquen la seva experiència amb un acte violent. D'altra banda, també hi ha una gran desconfiança no sols en la resposta del sistema (judicial, de protecció i d'atenció), sinó també en la resposta de l'entorn social.

En aquest sentit, des del sistema d'atenció a l'adolescència també s'entén la desconfiança, ja que denunciar o no, com veuen, també depèn del que vingui després, que s'escapa del seu control. De fet, les adolescents ens indicaven que podia arribar a ser menys dur enfrontar-se a l'etiqueta de "puta" que a la de "víctima".

D'altra banda, en relació amb els nois, també expressen preocupació en sentir que "sembla que ara no som persones, som violadors".

No ens hem de quedar en l'alarma social o en la percepció social dels delictes, ja que no sempre coincideixen amb la realitat. En canvi, sí que hem d'anar a buscar la foto real i intervenir de manera que contribueixi a solucionar el problema. En aquest sentit, és necessari reflexionar com es gestionen els casos de delictes sexuals en els quals tant víctimes com agressors són nens, nenes o adolescents. Hi ha sensacionalisme darrere? Hi ha una reflexió assolida i de professionals experts al darrere? Es tracta igual un cas segons qui sigui el o la responsable?

“Dos titulars davant un mateix cas de violència sexual poden construir rebuig i pena cap als agressors i som davant el mateix cas, però que genera diferent opinió pública”.

Magistrat de menors.

El tractament mediàtic dels casos de violència sexual, i encara més quan es creuen les variables d'infància i adolescència i agressions sexuals grupals, és especialment delicat. Les perspectives de drets d'infància i adolescència, i de gènere, coneixent la realitat de la violència sexual, són fonamentals per evitar que se sembri una espècie de terror que impedeixi una reflexió sobre què hi ha al darrere. En els casos de nens, nenes i adolescents, la Llei orgànica 8/2021, de 4 de juny, de protecció integral a la infància i l'adolescència davant de la violència i la Llei 13/2022, de 7 de juliol, general de comunicació audiovisual, contenen mesures a l'hora de protegir i de tractar adequadament continguts referits a nens, nenes i adolescents.

Per això, és important recordar que els mitjans de comunicació han de complir una funció social importantíssima, donant a conèixer la realitat necessària perquè la ciutadania pugui tenir accés a la informació sobre els problemes que hem d'afrontar com a societat.

Als nois i a les noies aquesta informació dels mitjans no els és aliena, ja que és el canal pel qual els arriben també els casos de violència sexual i no tant per casos pròxims, tot i que en general estan d'acord que fins que no passa a algú del seu entorn, no ho perceben tant.

En definitiva, l'alarma social pot tenir una major presència als mitjans, de com es comuniqui, d'una major conscienciació social o formació, etc. Tot això pot fer que els casos descoberts ens facin veure que no són fets aïllats. No obstant això, des d'una responsabilitat compartida, hem de preguntar-nos quin rol tenim i si l'alarma social ens ajuda a veure més enllà.

Factors de risc

Els factors de risc i de protecció són aquelles variables o senyals personals, socials, ambientals, que poden influir o prevenir a l'hora de cometre una agressió o sofrir-la. Sense ser determinants, són senyals que ens han d'ajudar a detectar la violència sexual, però també a prevenir-la i a intervenir quan ocorre. En el cas contrari, les polítiques públiques i programes no passaran de ser propostes generalistes que no aportaran una major reparació o prevenció. Si bé les professionals ens indiquen que no hi ha un perfil concret d'agressor o de víctima, se'n poden identificar unes determinades característiques:

- **Ser noia, encara que en l'àmbit digital s'equipara**

Ser nena o adolescent incrementa les possibilitats de sofrir violència sexual.

La majoria de les denúncies per delictes contra la llibertat sexual en la infància i l'adolescència són nenes i noies adolescents.

En el cas de la violència en l'entorn digital, s'equipara més entre nois i noies.

- **Les tecnologies**

Normalització de la violència, inclosa la sexual.

Ser rellevant en les xarxes costi el que costi.

L'exposició involuntària a continguts i referents no apropiats.

El risc de viralització dels continguts.

La falta de reflexió sobre qüestions rellevants que se substitueix per la immediatesa.

- **Infància privada de cura parental**, especialment vulnerable

Es va identificar la vulnerabilitat associada a la infància i l'adolescència dels centres de protecció. Tant de cara als nois, que puguin passar de centres de protecció a centres d'internament, com de les noies, a sofrir diferents tipus de violència sexual, inclosa l'exploatació sexual i el tràfic amb aquesta finalitat.

- **Cultura masclista i desigualtat de gènere**

Cultura i societat patriarcal que sustenta i perpetua les violències basades en el gènere.

Els mites relacionats amb la legitimació de la violència, com justificar el consentiment en el consum de substàncies, la provocació de la víctima, etc.

La normalització de la violència, els rols i els estereotips de gènere a través de continguts com els videojocs i la pornografia.

- **Model familiar**

Famílies en les quals no s'inclouen nocions sobre la coeducació, igualtat, sexualitat, consentiment, etc.

Famílies en les quals hi ha situacions de violència.

Ruptura familiar complicada.

Famílies especialment tancades a aquesta educació o amb pautes molt rígides, així com aquelles en les quals no hi ha límits o normes.

- **Haver estat víctima de violència**

Ser víctima de qualsevol tipus de violència pot augmentar la probabilitat de sofrir altres tipus de violència, així com d'exercir-la. Amb tot, igual que en la resta de factors de risc, és important saber que es pot prevenir si s'aborda de forma adequada i que s'ha d'evitar qualsevol estigmatització sobre les víctimes.

- **Grups més vulnerables davant la violència**

La infància i l'adolescència ja són un grup més vulnerable a qualsevol tipus de violència i, com hem vist, ser nena també. A més, hem de comptar que hi ha altres grups també més vulnerables, per exemple, les persones amb discapacitat o la infància migrant. En el cas

d'infància i d'adolescència víctima amb discapacitat, tenen 2,9 vegades més risc de sofrir violència sexual¹⁷.

- **Habilitats socials**

Igual que en altres tipus de violència, la falta de gestió emocional i de conflictes, l'empatia, la falta de models d'afecció segura, etc.

El context actual marcat per discursos violents i pornografia marcada per la violència que desmarquen l'afectivitat.

- **Experiències negatives al voltant de la sexualitat**

L'inici de les relacions sexuals o fins i tot la pròpia vivència i percepció de la sexualitat, si resulten negatius o marcats per alguna mena de violència p. ex. insults sexuals, pressió en l'àmbit pla sexual, etc., és un factor de risc en la mateixa construcció de la sexualitat i la percepció de les relacions sexuals.

- **Hipersexualització**

La hipersexualització apareix com un factor de risc, que pot fer que es normalitzin unes certes conductes o situacions, desvinculant-les de situacions de violència.

- **Model de masculinitat dominant i socialitzat**

Com vèiem al principi, la masculinitat hegemònica i la construcció de la sexualitat masculina està condicionada per uns rols i estereotips que, en alguns casos, pot portar a la normalització de la violència. Per això, el grup d'iguals és fonamental, ja que pot actuar tant com a factor de risc que com a factor de protecció. El factor de risc seria la normalització de la conducta dels agressors sexuals o, fins i tot l'aprovació, com qui ha fet una gesta i no un delictes. Una barreja d'idealització i d'impunitat que ve determinat per la reacció del grup d'iguals. Aquí també entra la possibilitat de gravar i de compartir l'agressió.

- **Consum de substàncies**

El consum de substàncies sembla que està present en alguns casos que reben els professionals, tant de l'agressor com de la víctima. A més, hem de tenir en compte que segons el tipus de substància, el consum pot afectar la gravetat de la violència.

- **Falta d'educació afectiva-sexual**

La falta d'educació afectiva-sexual, juntament amb l'entrada de la pornografia, ha estat àmpliament assenyalada, si bé som davant un problema multifactorial que no es pot obviar. A més, s'assenyala la preocupació de l'agressió sexual com a ritu d'iniciació a la masculinitat.

- **Discursos negacionistes**

Negar que la violència sexual contra les nenes i les adolescents és un problema real i que està basat en una societat encara desigual i marcada per rols i estereotips de gènere

¹⁷ Organización de Naciones Unidas (12 de julio de 2012). Nota de prensa: Children with disabilities more likely to face violence, says UN-backed study. Extret de: <https://news.un.org/en/story/2012/07/415382>

provoca un procés de reacció. Així, la polarització que es viu actualment impacta en una polarització entre noies i nois.

“Hi ha molts vídeos a les plataformes que no són naturals, que no són... que són agressions sexuals, vaja. I és que les normalitzem pensant que això és el normal”.
Noi adolescent.

Els espais de la violència sexual

Viure lliures de violència i la protecció contra la violència és un dret de la infància i l'adolescència. Tal com s'indica en la legislació actual, totes les esferes de la vida dels nens, de les nenes i dels adolescents han de ser un entorn segur, per què? Perquè la violència es pot produir en tots els àmbits on la infància i l'adolescència es desenvolupen, ja sigui l'exercida entre iguals o ja sigui violència sexual o d'un altre tipus.

Quan parlem d'adolescència hem de tenir en compte la falta de convivència o de privacitat per a mantenir relacions afectives-sexuals, per la qual cosa altres espais poden guanyar prevalença.

Segons un estudi de Delegació del Govern contra la Violència de Gènere, l'espai identificat com el més freqüent perquè es produeixi la violència sexual és de festa i en festivals¹⁸. En la franja dels 16-34 anys, destaquen com a segon lloc els espais públics (carrers, parcs, etc.), i la llar en tercer lloc. En els llocs següents que segueixen són la feina, les escoles i les universitats i el transport públic¹⁹.

Segons el Ministeri de l'Interior, la categoria que ha baixat són els espais oberts i els habitatges i els annexos que representaven més del 50 % el 2022.²⁰

Com sabem, la major part dels abusos sexuals es produeixen en l'entorn familiar²¹. No obstant això, quan parlem de violència sexual entre iguals, sembla també lògica que aparegui el lleure nocturn com a espai rellevant. De fet, d'acord amb les veus expertes consultades, si bé la llar és el més freqüent, el lleure nocturn també té una gran rellevància en aquesta violència. De fet, sembla agreujar-se com a risc si, a més, la víctima, ha consumit algun tipus de substància.

“Noia d'institut que surt de festa, beu i té el seu primer contacte sexual que al principi desitja, però que després es converteix en una agressió, abans passava igual, però no es judicialitzava.”

Professional forense.

Amb tot, també hem de reflexionar respecte a l'entorn digital com a espai, o més aviat canal, a través del qual exercir violència. El mateix informe del Ministeri de l'Interior alerta sobre com “les vies de comunicació” s'han anat incrementant com a lloc on es comet aquest tipus de violència en segon lloc, després de l'habitatge. De fet, especialment per a les noies, l'entorn digital es percep com complex i difícil de canviar, la qual cosa genera molta

¹⁸ Delegación del Gobierno contra la Violencia de Género (2018). Percepción social de la violencia sexual. Muestra de 2.645 personas a partir de los 16 años.

¹⁹ Se debe tener en cuenta la franja de edad preguntada, ya que no está desagregado por 16 a 18 años.

²⁰ Ministerio del Interior (2022). Informe sobre Delitos contra la Libertad Sexual de 2022.

²¹ Save the Children (2023). Por una justicia a la altura de la infancia.

preocupació. En el dels nois, les xarxes s'identifiquen com un espai masclista en el qual els mites sobre les agressions sexuals o la culpabilització de les víctimes “els surt molt”.

“Gravar i compartir està dins les conductes habituals dels nois, no se n'amaguen, al contrari, ho mostren sense problemes”.
Forces i Cossos de Seguretat.

Això també convida a reflexionar sobre els apartats anteriors respecte a la mateixa construcció de la sexualitat i com els mateixos algorismes, els continguts, així com els qui els generen, poden influir en aquesta construcció.

En definitiva, si volem que tots els entorns en els quals la infància i l'adolescència es desenvolupen siguin entorns segurs, hem de valorar tots els entorns en un sentit ampli, no només aquells físics, sinó també emocionals, educatius, digitals, etc.

Convertir qualsevol espai en un entorn segur passa per assumir i identificar que no ho és cap, però que tots poden i han de ser-ho. Únicament així podrem valorar quins diagnòstics són necessaris i en quins entorns per a poder reduir al màxim els riscos en aquests.

Les víctimes: més enllà de l'agressió patida

Quan parlem de víctimes adolescents, hi ha una qüestió contradictòria. Si bé la mentalitat i la sensibilització ha avançat, encara costa de reconèixer la violència sexual. Tot i que hi ha noies que reconeixen la violència sexual i la gestionen de diferents maneres com l'autoprotecció (maneres de vestir, rutes de retorn a casa), de control (geolocalitzacions a amistats o familiars), diferents formes d'autodefensa sense deixar-se portar per la por, també hi ha un altre tipus de perfil. Entre les víctimes hi ha moltes noies que són rebudes per professionals que no reconeixen la violència sexual, no identifiquen que han sofert una agressió sexual.

Els i les professionals entenen que cal treballar primer el concepte de violència sexual i de víctima, així com la culpa i la vergonya, que experimenta la majoria. Els suports de les víctimes són principalment femenins, representats per la mare o una amiga. En moltes ocasions, quan tenen 16 anys, hi van acompanyades d'una amiga, ja que no volen revelar la situació a la família.

A més, segons la violència soferta i de la mateixa víctima, les reaccions poden variar, per la qual cosa els i les professionals d'atenció a la infància i l'adolescència demanen la desmitificació de les víctimes i les expectatives sobre el relat o les declaracions. Indiquen que no sempre tenen un relat clar, el nerviosisme hi té un paper clau i, a més, no és el mateix quan acudeixen a notificar si han passat hores, dies, mesos o anys des que van patir l'agressió.

”Buscar per tots els mitjans la construcció de l'agressor i la reconstrucció de la víctima”.
Fiscal de menors.

És possible que no reconeguim el mal en un primer moment i, amb el pas del temps i el seguiment, els símptomes aflorin. Hi ha un gran consens en què el principal mal és psicològic i no físic. Alguns símptomes són cefalees, insomni, autolesions, trastorns de la conducta alimentària o intents de suïcidi, entre altres.

Hi ha una altra qüestió fonamental que és la part en línia de l'agressió sexual, que augmenta el mal exponencialment en ser conscients de la difusió i de la dificultat (o gairebé impossibilitat) que el contingut desaparegui.

“El mal que provoquen les xarxes socials en les menors és brutal, perquè saben que els vídeos no es poden destruir”.

Professional de l'àmbit de la salut.

Per a les adolescents, és molt important l'impacte en l'entorn, la por a la reacció, la culpabilització i les etiquetes de “putes”, “guarres” o “fàcils”; tot es bolca sobre la víctima. A més, senten aquest gran pes en compartir que moltes vegades es responsabilitza la noia per haver enviat una foto, per com anava vestida o per no saber parar a temps. Si una foto o un vídeo íntim seu es difongués, la resposta és clara: no tornarien a l'escola, no sortirien al carrer ni parlarien amb ningú.

La resposta de la família no sempre és necessàriament d'empatia, de consol o d'ajuda. Potser la dificultat per assimilar la situació fa que la primera resposta pugui resultar en un “t'has exposat”.

L'adolescència percep la por, la culpabilitat i la vergonya que pot sofrir una víctima i que això sigui precisament el motiu pel qual li resulta molt difícil demanar ajuda. Però per a demanar ajuda, necessiten saber on demanar-la i és una informació que, avui dia, encara no se'ls ha transmès de manera clara. Hi ha centres, telèfons, l'escola, etc., però necessiten saber clarament on anar i què els poden oferir allà on vagin, perquè també saben que tampoc ha de ser fàcil explicar-ho a la família.

Aquesta anàlisi sobre les víctimes també ha de derivar en què posem el focus en la reparació social; les xarxes d'amistat i la vida social de l'adolescència són essencials per a la seva recuperació. Tot això passa perquè tant la resposta del sistema, com del seu entorn informal, no les culpabilitzi ni revictimitzi. Tenen dret a una atenció integral i a la seva recuperació i reparació.

Per això, les i els professionals també demanden informes de vulnerabilitat complets, que puguin dissenyar una atenció i un acompanyament que considerin aspectes clau de la vida de la víctima. En aquesta vulnerabilitat, per descomptat, també es pot trobar aquest entorn que pot actuar com a protector o no davant la situació de violència.

Les víctimes necessiten una resposta amb enfocament multidisciplinari i en tots els àmbits de la seva vida. Per a això, també és necessari donar-los veu i que participin activament en aquest procés. D'aquesta recerca es desprèn la por, a vegades inexorable i infranquejable, a l'hora de demanar ajuda. Què els oferim a canvi de la seva valentia?

“No estic justificant-ho, sinó buscant una explicació, la salut mental de les persones que ho fan. Per exemple, la víctima, inseguretat, necessita la seva ajuda, però cal veure també les causes en l'agressor.”

Noia adolescent.

Els agressors: reeducació social vs. punitivisme

La qüestió dels agressors adolescents suscita diverses línies de debat, que són crucials per a entendre el problema al qual ens enfrontem quan hem de pensar en què fem amb els agressors i com cal treballa-hi. L'adolescència no ha aconseguit el desenvolupament físic o psicològic com les persones adultes, per la qual cosa s'ha d'atendre des d'un enfocament

individualitzat. S'han de recordar els principis de justícia juvenil emmarcats en la Convenció dels Drets del Nen tal com recomana el mateix Comitè dels Drets del Nen: “Les proves demostren que la prevalença dels delictes comesos per nens tendeix a disminuir després de l'adopció de sistemes concordes amb aquests principis²².”

Entre professionals hi ha consens en el fet que la rebaixa de l'edat penal, l'augment de les penes o el rebuig d'un enfocament restauratiu amb els agressors no soluciona el problema. La qüestió és precisament la prevenció real i efectiva, i iniciar un procés restauratiu i de reeducació amb els nois.

L'edat penal

A Espanya, l'edat en la qual una persona té responsabilitat penal²³ se situa als 14 anys i es diferencia a l'hora de la imposició de les mesures corresponents no només segons la gravetat del delicte, sinó també segons l'edat a la qual s'hagi comès. Això no vol dir que s'apliquin les mateixes normes que per a les persones adultes, ja que en el cas de persones de 14 a 18 anys, s'ha d'aplicar la Llei orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors. En l'àmbit internacional, la més comuna també són els 14 anys, encara que el Comitè dels Drets del Nen ha mostrat la seva preocupació per la quantitat d'Estats que tenien la intenció de reduir l'edat penal.²⁴²⁵

Abans dels 14 anys es manté la responsabilitat civil, és a dir, la necessitat de reparació. Això significa que, encara que no responguin en l'àmbit penal, el sistema de protecció i la fiscalia de menors han d'actuar perquè la persona pugui ser atesa pels serveis socials o una entitat especialitzada, juntament amb l'entorn familiar. Hi ha consens en el fet que no és necessària una rebaixa de l'edat penal entre els qui treballen amb la infància i l'adolescència, però sí en la necessitat de treballar també des d'un enfocament integral amb els que tenen menys de 14 anys i, independentment de l'edat, treballar també amb l'entorn, especialment el familiar. El Comitè dels Drets del Nen s'ha pronunciat sobre la importància no sols de l'establiment de l'edat penal, sinó en com s'ha de tractar a la infància i l'adolescència majors i menors d'aquesta edat. Posa l'accent en el fet que aquells que no han aconseguit aquesta edat mínima “no han de ser considerats com nens que han comès delictes penals”.

**“Augmentar la pena és reconèixer un fracàs com a societat,
disminuir l'edat penal, un altre”.**
Magistrat de menors.

Continua sent poc habitual que a l'adolescència, en el seu conjunt, es cometin delictes greus. La reducció de l'edat de responsabilitat penal pot portar a la judicialització

²² Comité de los Derechos del Niño (2019). Observación General núm. 24 sobre los derechos del niño en el sistema de justicia juvenil.

²³ La responsabilidad penal es la asunción de las consecuencias de la comisión de un delito, recogido en la ley penal correspondiente, en este caso, el Código Penal.

²⁴ Comité de los Derechos del Niño (2019). Observación General núm. 24 sobre los derechos del niño en el sistema de justicia juvenil.

²⁵ Comité de los Derechos del Niño (2016). Observación general núm. 20 sobre la efectividad de los derechos del niño durante la adolescencia.

inadequada o excessiva de qüestions que trobarien una resposta més adequada i efectiva en altres instàncies de control social²⁶.

La durada de la condemna

Als adolescents majors de 14 anys se'ls aplica la Llei orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors. La Llei compta amb un règim sancionador propi, amb mesures i penes orientades a la reeducació i la reorientació de conductes i planteja la reclusió en centres de reforma quan els delictes comesos són greus.

Tant les dades d'evolució de la criminalitat com les de reincidència ens indiquen que no es necessita un enduriment de les penes, no només perquè el sistema funciona, sinó perquè, a més, la resposta penal ha d'estar orientada a la reinserció, tal com recull la Constitució Espanyola en l'article 25.2: "les penes privatives de llibertat i les mesures de seguretat han d'estar orientades cap a la reeducació i la reinserció social". Encara que no hi ha estadístiques oficials sobre aquest tema, els estudis més recents sobre reincidència de menors infractors estimen que aquesta està per sota del 30%.²⁷²⁸

En el cas de la infància i l'adolescència, qualsevol mesura o decisió relacionada amb el seu futur s'ha de fer considerant criteris com l'efecte irreversible del temps en el seu desenvolupament, la preservació de l'entorn familiar i el manteniment de les relacions personals, el dret a l'educació i la necessitat que les decisions siguin estables per a promoure'n la integració. En els diferents àmbits professionals es destaca que l'aspecte clau és treballar amb els agressors en un sentit integral, tenint en compte totes les vulnerabilitats. Tot això deriva en el fet que qualsevol mesura que es prengui ha de respectar els drets de la Convenció dels Drets del Nen i especialment enfocar-se en la reeducació. En el cas dels delictes sexuals, l'article 7.5 de la Llei orgànica 5/2000 és clara, ja que s'ha d'imposar "de manera accessòria, en tot cas, l'obligació de sotmetre's a programes formatius d'educació sexual i d'educació en igualtat."

En la intervenció amb els agressors és necessari que es parteixi del reconeixement de la comissió del delicte. Quan els professionals detecten la normalització de conductes violentes, no són conscients de la gravetat i de les conseqüències dels seus actes.

Aquesta qüestió també afecta les víctimes: tant els professionals com les noies adolescents no busquen el punitivisme en la resposta, però sí que busquen el reconeixement del mal causat. Estan d'acord que hi ha d'haver una rendició de comptes, però els sembla fonamental, segons els casos que coneixen, que el noi reconegui el que ha fet i que es cregui la víctima i que aquesta rebi suports.

“De què serveix tenir-lo més anys si surt igual? Cal veure per a què és aquí. És que en estar en la presó pot ser que vagi a pitjor”.
Noia adolescent.

No obstant això, no deixa de ser un equilibri delicat, ja que entre professionals indiquen que la manca d'un enfocament punitiu no pot implicar una major impunitat. Especialment

²⁶ Colás Turégano, A. (2011). *Derecho Penal de Menores*. Tirant lo Blanch, València.

²⁷ Ministeri de Sanitat, Política Social i Igualtat (2011). *Factores de éxito asociados a los programas de intervención con menores infractores*, pàg. 123 i següents sobre la metaanàlisi sobre reincidència d'Ortega, García, i de la Fuente (en premsa).

²⁸ Generalitat de Catalunya, Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (Departament de Justícia) (2023). Marta Blanch Serentill i Roger Mancho Fora, investigadors principals.

preocupa que es pugui generalitzar el sentiment que denunciar no serveix de res o que no incloure l'enfocament del punitivisme amagui una legitimització de la violència sexual cap a les nenes i les adolescents.

En aquest sentit, a Save the Children ens preocupa un aspecte de les últimes reformes legals respecte a la responsabilitat penal d'adolescents i al possible enduriment de les penes en ampliar els delictes de naturalesa sexual pels quals es pot imposar la mesura de règim d'internament tancat.

Actualment, les modificacions introduïdes a la Llei orgànica 5/2000, respecte dels delictes pels quals es pot aplicar la mesura de règim tancat, pot presentar problemes.

La norma en l'article 7.3, en conjunt amb l'article 10, estableix els criteris per determinar les mesures que es poden fer servir per a què les penes imposades no superin les de les persones adultes. No obstant això, segons el supòsit i ateses les circumstàncies particulars de cada cas, es poden imposar als adolescents mesures de règim tancat superiors a les que s'imposen a majors de 18 anys (pena de privació de llibertat).

A tall d'exemple, si una persona adulta comet algun dels delictes sexuals de l'article 178.3 del Codi penal contra una altra persona major de 18 anys fent servir violència o intimidació o si la víctima té anul·lada la seva voluntat de qualsevol manera, se li podria imposar una pena d'1 a 5 anys de presó. Però si una persona de 16 o 17 anys comet aquest mateix delicte, se li podria aplicar una mesura d'internament en règim tancat d'1 a 8 anys.

La legislació internacional i estatal^{29,30} incorporen el principi que una mesura a un o una adolescent en edat de responsabilitat penal (a Espanya, des dels 14 anys), no podrà tenir mai pitjors condicions que les penes a majors de 18 anys.

L'atenció integral amb agressors

En relació amb l'atenció a la infància i l'adolescència agressora, és necessari recordar, abans de res, que són subjectes de drets i que el seu interès superior ha de marcar qualsevol programa. Per tant, la resposta davant aquesta violència ha de passar pel respecte per aquests, així com la reeducació i el tractament de l'agressor per tal d'evitar que perpetui aquesta conducta en el futur i ajudar a prevenir que exerceixi la violència en la seva vida adulta.

**“Els seus cervells estan sense desenvolupar del tot i són molt permeables a processos restauratius”.
Experta en violència de gènere.**

²⁹Comitè dels Drets de l'Infant. (2019). Observación general núm. 24 sobre los derechos del niño en el sistema de justicia juvenil.

³⁰ Les normes de la Convenció dels Drets del Nen de l'ONU (1989), les Regles mínimes de les Nacions Unides per a l'administració de la justícia de menors (Regles de Beijing, 1985), l'Observació General 24 sobre els drets del nen en el sistema de justícia juvenil del Comitè dels Drets de l'Infant (2019), entre d'altres, preveuen que les mesures han de partir de l'interès superior del menor i amb finalitats educatives i de reintegració, així com que la privació de llibertat es farà servir només com a darrer recurs i pel mínim temps necessari. El segon paràgraf de l'article 8 de la Llei orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors no podrà tampoc excedir la durada de les mesures privatives de llibertat que s'hagin imposat pel mateix fet a un subjecte de més edat declarat responsable del delicte d'acord amb el Codi penal.

Respecte dels enfocaments que funcionen també sembla haver-hi prou consens. Segons la metaanàlisi realitzada per Landerberger i Lipsey (2005)³¹ en la qual estudiaven els programes cognitiu-conductuals per a la reeducació i la reinserció amb adolescents infractors i els seus efectes positius, el descens de la reincidència està relacionat amb haver tractat, precisament, aquestes creences que justificaven o normalitzaven la violència i la delinqüència. A més, incloïa com a element d'èxit la gestió de les emocions negatives i els conflictes, que van lligades a l'exercici de la violència.

En aquest sentit, els professionals i experts coincideixen que la clau també està en l'entorn que, a més, no deixa de ser valorat en l'adolescent agressor des d'una perspectiva integral, tant a nivell individual com social. L'enfocament ha de ser restauratiu i reeducatiu, remarcant que l'entorn i el context s'han d'implicar també en aquesta tasca. Es pot reeducar un adolescent que ha comès una agressió sexual, però ¿i si l'entorn en el qual es desenvolupa no reconeix l'agressió comesa? Hi ha possibilitats?

Aquí és on les veus professionals també reclamen una valoració integral i multidisciplinària tant de les víctimes com dels agressors, com a pilar de les intervencions. Així destaquen que, quan no hi ha un informe de vulnerabilitat que tingui un enfocament integral, els programes perden eficàcia. Tot això s'afegeix a la cerca d'una feina transversal, que d'altra manera no resulta eficaç. La coordinació i la feina multidisciplinària apareixen com un estàndard necessari per a l'èxit.

Al final, abans dels 14 anys i després, és fonamental una atenció precoç, amb un enfocament social, dissenyat individualment amb el nen o la nena, però també amb el seu entorn, i dirigit a generar canvis positius en aquest entorn. Aquesta és una qüestió que s'aplica tant a la prevenció, com a l'acompanyament una vegada que ja s'ha produït la violència. Aquí guanya especial rellevància la família, que ha d'assumir la seva responsabilitat en aquest acompanyament, però a la qual s'han de donar les eines precises per a fer-ho³².

No es tracta de penes més dures, es tracta de treballar amb agressors i família perquè reconeixin i entenguin que s'ha comès un delictes".
Forces i Cossos de Seguretat.

Les agressions sexuals grupals comeses per adolescents

Dades i característiques

La preocupació creixent per la violència sexual comesa per adolescents no sols ve donada per l'augment de denúncies de delictes contra la llibertat sexual, sinó pels casos en els quals les agressions sexuals són comeses per més d'una persona: les agressions sexuals en grup. La primera qüestió per analitzar és la magnitud d'aquesta mena d'agressions i en quina mesura estan creixent.

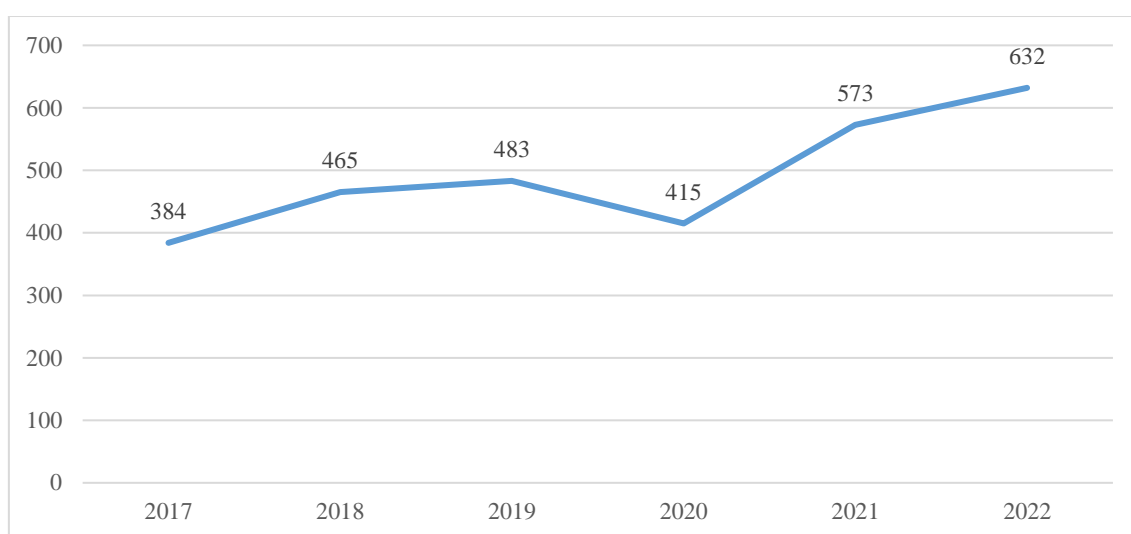
³¹ Landenberger, N. A., & Lipsey, M. W. (2005). "The positive effects of cognitive-behavioral programs for offenders: A meta-analysis of factors associated with effective treatment". *Journal of Experimental Criminology*, 1(4), 451-476. <https://doi.org/10.1007/s11292-005-3541-7>

³² Comitè dels Drets de l'Infant. (2019). Observación general núm. 24 sobre los derechos del niño en el sistema de justicia juvenil.

“El que realment ens ha de preocupar és com la violació o l'agressió sexual s'està convertint en un ritu d'inici de la sexualitat en els nois, especialment en les agressions grupals”.
Professional de l'àmbit de la salut.

Segons el Ministeri de l'Interior, el nombre d'agressions sexuals comeses per més d'una persona ha augmentat en els últims anys. No obstant això, encara estan lluny de les xifres d'agressions sexuals individuals i la majoria es cometen per dos agressors, no més.

Fets coneguts registrats: delictes sexuals comeses per dos o més responsables³³

Font: Informes sobre Delictes contra la Llibertat Sexual des de 2017 a 2022. Ministeri de l'Interior

Delictes sexuals per nombre d'autors

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
TOTAL	8.337	10.251	11.454	9.636	13.282	15.029
<i>Comès per un responsable</i>	7.953	9.786	10.971	9.221	12.709	14.397
<i>Comès per dos responsables</i>	258	320	327	296	397	434
<i>Comès per tres o més responsables</i>	126	145	156	119	176	198

Font: Informes sobre Delictes contra la Llibertat Sexual del 2017 al 2022. Ministeri de l'Interior

³³ Nota aclaridora a l'Informe sobre Delictes contra la Llibertat Sexual de 2022: “Dades exclusivament de Policia Nacional, Guàrdia Civil, Policia Foral de Navarra, Mossos d'Esquadra i Polícies Locals que proporcionen dades al Sistema Estadístic de Criminalitat”.

Per comunitats autònomes, les dades comeses del 2017 al 2022, un total de 2.952 casos, es distribueixen de la manera següent:³⁴

Representació territorial de fets coneguts registrats. Període 2017-2022

Andalusi a	Comunitat de Madrid	Comunitat Valenciana	Catalunya	Canàries	Illes Balears	Regió de Murcia	Galícia	Aragó	Castella- la Manxa
603	525	477	318	179	166	117	98	92	89

Font: Informes sobre Delictes contra la Llibertat Sexual del 2017 al 2022. Ministeri de l'Interior

En el mateix informe, s'estima que, malgrat les xifres a Andalusia, Madrid, Comunitat Valenciana i Catalunya, sobre agressions sexuals comeses per dos o més responsables, en termes de taxa per cent mil habitants el major volum estaria a Ceuta, Illes Balears, Comunitat Valenciana i Canàries.

Malgrat l'augment (especialment en les agressions sexuals amb penetració), el total d'agressions sexuals amb dos o més responsables va representar el 2022 un 4,2 % del total de delictes denunciats. Alguns estudis empírics disponibles han examinat que la major part dels participants en aquestes agressions grupals són joves, generalment nois adolescents o joves adults, de menor edat que els agressors sexuals que actuen en solitari.³⁵

En concret, en les agressions sexuals grupals comeses per adolescents, és realment interessant l'anàlisi del mateix Ministeri de l'Interior en col·laboració amb múltiples universitats³⁶. En aquesta anàlisi es reflecteixen d'una banda qüestions relatives a la infància i l'adolescència víctima i, per un altra, els responsables segons l'edat.

En relació amb les víctimes, en els casos estudiats s'observa que la majoria són una sola víctima, nena o adolescent, amb una edat mitjana de 15 anys. Víctimes i autors solen tenir una edat similar, es coneixen amb anterioritat, encara que sigui de manera limitada, i el delicte s'acostuma a cometre amb penetració i violència. A més, les agressions solen succeir els caps de setmana.

El mateix estudi, però des del punt de vista dels agressors, sembla coincidir. La majoria dels agressors són homes i un terç dels casos estudiats eren persones de menys de 18 anys. Aquests últims solen tenir algun tipus de relació prèvia amb la víctima. Hi destaca l'àmbit laboral o acadèmic. Si bé l'accés carnal és més comú d'agressors adults, l'ús de la violència verbal és més comuna en els menors de 18 anys.

³⁴ Falten les dades del País Basc i de les comunitats autònomes amb menys de 50 casos.

³⁵ López-Ossorio et al., 2022; Cazorla, Cristina (2021). "Aproximación al perfil criminológico de las agresiones sexuales en grupo: un análisis a partir de su casuística jurisprudencial". *Revista Electrónica de Ciencias Criminológicas*, 6.

³⁶ Ministeri de l'Interior (s.f.). *Violencia sexual ejercida en grupo. Análisis epidemiológico y aspectos criminológicos en España*.

“Són residuals, gairebé no arriben. El que arriba és el que ja sabem, això de sempre, el que sabem els qui treballem en això: entorn familiar i agressions per part de coneguts, especialment la parella”.

Professional de l'àmbit de la intervenció directa.

Ateses les expertes consultades, també hi ha consens en què els casos d'agressions grupals comeses per adolescents són casos esporàdics i coincideixen que no són únicament per part de desconeguts, sinó tots dos. Amb tot, també crida l'atenció que poden arribar a rebre agressors que han participat en una agressió grupal, però no el grup sencer. A més, adverteixen que, a vegades, el mateix grup d'agressors és responsable de diverses agressions.

També hem de tenir en compte com influeix la tecnologia en la comissió de les agressions sexuals grupals. Si a *Violència viral* (2019) vèiem com apareixia com a forma de violència el *happy slapping*³⁷ o el *revenge porn*³⁸, preocupa que més d'un 10 % de les agressions sexuals múltiples³⁹ siguin gravades o fotografiades com a senyal de domini i a l'espera d'un reconeixement del grup d'iguals.

“Crida l'atenció que siguin els mateixos agressors els que recullen les proves del delictes i les comparteixen, això no sol donar-se en altres tipus de delictes”.

Experta en violència de gènere.

A més, preocupa la influència de la pornografia davant la falta d'educació afectiva-sexual, ja que les agressions sexuals s'estan convertint en un ritu d'inici per als nois, especialment en aquesta mena d'agressions grupals. En aquest sentit, si bé la influència de la pornografia preocupa en totes les agressions sexuals, sembla que hi ha més consens en la seva influència en les agressions sexuals grupals.

En aquesta mena d'agressions, destaquen 3 dimensions d'aquesta problemàtica sobre les quals val la pena reflexionar:

1. La justificació i les finalitats i tot la posició de glamur dels agressors grupals. En aquest conjunt es reflecteixen també aquelles reaccions que criminalitzen o victimitzen, que no contribueixen a abordar el problema ni amb les víctimes ni amb els agressors.
2. La influència del grup d'iguals, estretament lligat al punt anterior. El grup d'iguals té efecte en el tipus de delictes que es comet. La pertinença a un grup pot minimitzar la responsabilitat personal, encoratjar a desinhibir la conducta, facilitar el delictes mitjançant la divisió de tasques i reforçar cada membre mitjançant l'acció grupal.
3. La falta d'identificació de la violència sexual per part dels nois. En aquest cas, es pren com que la violència és més un delictes individual que grupal. Aquí apareix també la problemàtica de l'agressió com a ritu d'iniciació. No obstant això, preocupa especialment la manca d'identificació d'aquesta violència i com s'ho poden prendre de broma, especialment entre ells, en els grups de missatgeria que actuen com a espais de reafirmació i no de rebuig. Per a ells, hi ha molt de contingut

³⁷ Enregistrament d'una agressió per a la difusió posterior, estretament relacionada amb l'assetjament.

³⁸ Difondre imatges íntimes de la parella o exparella per tal d'humiliar-la.

³⁹ Geoviolència sexual. [en línia] Disponible a: <https://geoviolenciasexual.com/>

pornogràfic en aquests espais i els arriba moltes vegades sense demanar-lo, simplement significa “compartir bestieses amb els amics”.

“Quan coneixem casos de bandades, el *modus operandi* en menors és moltes vegades una reproducció del porno”.
Forces i Cossos de Seguretat.

Efecte contagi

El debat sobre el tractament de delictes en els mitjans de comunicació és conegut. És una preocupació l'efecte contagi o l'efecte crida davant la difusió d'uns certs casos que es poden veure repetits en el futur. No totes les persones es veuen afectades de la mateixa manera en rebre informació sobre delictes sexuals. Tot depèn de la interacció de diversos factors (contextuals, tipus de delicte, el contingut de la informació, les característiques personals, etc.). No obstant això, un possible factor és la influència i el paper que poden exercir els mitjans de comunicació en aquesta mena de delictes. Així, es planteja la possibilitat que una informació exposada repetidament en els mitjans pugui generar un augment de delictes similars. El criminòleg francès Gabriel Tard va ser el primer a considerar els mitjans de comunicació com la font d'imitació per als delictes.

Perquè es pugui produir la imitació, ha de passar un fet que es consideri rellevant i que després pugui esdevenir un referent per replicar-lo. Sobre aquest tema, una recerca recent ha trobat que des de l'any 2014 al 2018 l'augment del nombre de casos i l'exposició de notícies sobre agressions sexuals en els mitjans de comunicació a Espanya s'ha incrementat de manera significativa, multiplicant-se gairebé per 6 el nombre d'agressions sexuals i per 2,5 el nombre de notícies. Aquest estudi assenyala que es pot relacionar l'augment d'aparicions d'agressions sexuals amb l'increment de les agressions⁴⁰.

En aquest sentit, al 2019 el fiscal de Sala Coordinador de Menors va alertar sobre el possible "efecte contagi" que tenen les anomenades “bandades” (violacions grupals, és a dir, comeses per dues o més persones) "per afany d'emulació dels agressors" en aquesta mena de delictes⁴¹. Així mateix, el Ministeri Fiscal, quan adverteix en la seva Memòria sobre l'exercici l'any 2019 de l'augment de la violència sexual, assenyala que l'increment es va produir l'any en el qual es va resoldre el recurs de cassació en el cas de “la Manada”.⁴²

⁴⁰ De la Torre, J., Rodríguez, J. M., y Toro, J. C. (2020). *The influence of media in multiple perpetrator sexual assaults in Spain*.

⁴¹ EuropaPress (7 de setembre de 2020). La violència sexual entre menors va registrar un "increment alarmant" el 2019, segons la Fiscalia.

⁴² Ministeri Fiscal (2020). Memòria de la Fiscalia de l'exercici 2019, pàg. 28.

Conclusions: responsabilitat compartida

“La violència no es resol amb la presó, es resol amb la prevenció”.

Professional de l'àmbit d'educació i prevenció.

Tal com avançàvem en la introducció, aquest document pretén cridar l'atenció en la realitat de la violència sexual entre adolescents a Espanya, donada la creixent preocupació social que aquesta violència ha suscitat en els últims anys. La preocupació social està justificada? La resposta és que sí, aquesta violència existeix i estan augmentant les denúncies. No obstant això, les dades ens mostren que no totes les violències comeses per adolescents són contra la llibertat sexual, ni molt menys solen ser “bandades”, però és una situació molt preocupant que no hem de deixar de banda.

Per descomptat que hem d'abordar, des de l'arrel, qualsevol tipus de violència contra la infància i l'adolescència, especialment les més greus. Amb tot, hem de reflexionar més enllà. La criminalització, la patologització, igual que la legitimació, la impunitat o la normalització de la violència no contribueixen a erradicar-la.

A més, hem de tenir en compte sempre que qualsevol actuació tant amb víctimes com amb agressors, ha d'estar marcada per la Convenció dels Drets del Nen, per la qual cosa l'enfocament de drets d'infància i d'adolescència ha de ser el punt de partida per a la prevenció, la detecció i l'atenció.

Per tot això, per la importància que té, perquè ens hi juguem molt, les conclusions són una llista de deures, així com les recomanacions. No hi ha altra opció.

Com tot, sabem que la clau està en la prevenció. Sens dubte, hi ha un ampli consens en el fet que el context base d'aquesta violència també passa pel masclisme, els models de masculinitat i de feminitat dominants i sexistes, així com la falta d'educació afectiva-sexual, lligada també a les tecnologies. La infància i l'adolescència tenen dret a viure lliures de violència, però no estem facilitant l'entorn per fer-ho. Estem fallant en la nostra comunicació amb tothom i la marea de discursos que neguen aquestes realitats no és fàcil de vèncer. La prevenció passa per una educació que permet alliberar-se dels rols i dels estereotips de gènere, d'actituds o de creences sexistes que només fan que visquem en una societat menys igualitària.

“Molts dels casos que passen són per malentesos, una cosa que tu creus que està bé, però que resulta que no, que està malament”.

Noi adolescent.

Hem de continuar analitzant aquest fenomen, les causes, les conseqüències i les característiques, començant per aconseguir dades específiques i desagregades per edat i sexe. En aquesta anàlisi hem vist com cal continuar aprofundint en les diferències entre les agressions sexuals grupals i les individuals. També hem de continuar investigant i posar el focus en qüestions com l'entorn digital, el consum de substàncies o el consum de pornografia. En les violències sexuals que es donen en la parella i fora d'ella, i en els entorns familiars. En aquest sentit, també hem de plantejar-nos que els casos que hem estudiat aquí són els que arriben als professionals. I els que no arriben? No hi ha referències, almenys no en el marc de l'atenció, de violències sexuals entre iguals del mateix sexe, però que no es denunciïn, com sabem, no significa que no existeixin.

Hem de plantejar les intervencions amb víctimes i agressors des d'un punt de vista integral i multidisciplinari, tenint en compte també la reparació social i l'entorn dels nens, les nenes i els adolescents. Necessitem programes d'intervenció individualitzats i contextualitzats, que se centrin en el social, tant en la reparació com en la reeducació.

Recomanacions: factors de protecció

DADES I RECERCA

Dades suficients. Les bases de dades oficials que es poden consultar encara estan molt lluny de poder ser una representació exacta de la realitat i més si cerquem dades de nens, nenes i adolescents en aquesta mena de violència. Si bé serveixen per a aproximar-nos-hi, hi ha molts punts de millora. En aquest sentit, faria falta un major aprofundiment sobre la violència sexual amb enfocament de gènere i diversitat.

Per això, és crucial que s'impulsin bases de dades i recerques sobre factors de risc i de protecció, sobre què passa durant el procés des de la denúncia i com el sistema respon a les víctimes i als agressors. A més, és fonamental continuar la recerca basada en l'evidència sobre l'eficàcia dels programes d'atenció. La creació del Registre Unificat de Violència contra la Infància podria ser una oportunitat per a alimentar aquesta base de dades amb aquestes qüestions.

PREVENCIÓ I DETECCIÓ

“La prevenció en l'actualitat gairebé no existeix. La prevenció no són dues hores en un institut, és tenir una porta oberta tota l'estona”.

Experta en violència de gènere.

Educació afectiva-sexual. L'educació afectiva-sexual està recollida tant en la Llei de reforma de la Llei d'educació (LOMLOE) com en la Llei de protecció (LOPVI). No obstant això, la prevenció continua sent la gran tasca pendent.

Una educació afectiva-sexual en igualtat de gènere i diversitat, reglada, des d'edats primerenques i adaptada a cada etapa educativa. Aquesta educació ha d'abordar el consentiment, l'autonomia del cos i el desenvolupament de les emocions, de la comunicació i de les relacions igualitàries. Són aspectes essencials per al desenvolupament de qualsevol persona i comença en la infància. Aquesta educació també ha d'estar guiada per una educació en igualtat que arribi a tota l'adolescència. Oferir models alternatius a la infància i l'adolescència pot ser un factor diferencial, en el qual entra també el grup d'iguals. Com abans podia ser identificat com un factor de risc, posar fre des del grup d'iguals, especialment entre els mateixos nois.

Educació en ciutadania digital. Educar en l'ús segur i responsable de la tecnologia, amb perspectiva de gènere. Sense prejudicis i sense por, és essencial perquè l'adolescència sàpiga gestionar les esferes principals de la seva vida. No podem continuar oferint les tecnologies sense les eines necessàries per usar-les adequadament. Precisament per això, necessitem incloure l'entorn digital en la seva educació.

Informació i sensibilització permanent, més enllà de les xerrades. La informació ha d'estar dirigida tant a l'entorn social com a l'adolescència. Així, els professionals també identifiquen com bones pràctiques les xerrades i els tallers a les escoles, però com a part d'aquesta educació, no només poden ser puntuals. S'han de rebre abans en edat, valorar quin format és l'adequat perquè arribi a tota la infància i l'adolescència, ja que sembla que la informació no els arriba igual a elles que a ells. Respecte d'aquesta mesura, la petició és clara: necessiten més informació, que vagi evolucionant i amb exemples concrets o fins i tot testimoniatges, que puguin ajudar les persones que puguin estar passant pel mateix.

A més, s'ha de complir amb el dret d'accés a la informació també en relació amb els recursos i els mecanismes de denúncia existents per a l'adolescència, ja que tenen dret al fet que la informació els arribi en un format adaptat i els sigui útil.

Figures de referència. Els i les adolescents també sol·liciten que hi hagi referents a l'escola perquè algú estigui disponible per parlar quan ho necessitin. L'escola és un espai molt important, ja que hi passen la major part del temps. S'han d'implementar de manera efectiva les figures de coordinació de benestar i delegació de protecció en l'àmbit educatiu i de lleure i temps lliure.

Mitjans de comunicació. Els mitjans de comunicació tenen una gran responsabilitat a l'hora d'informar sobre qualsevol vulneració dels drets de la infància i l'adolescència. Quan es tracti de qualsevol qüestió que afecti directament o indirectament nens, nenes i adolescents, s'ha de comunicar en el marc de la Convenció dels Drets del Nen i la resta de legislació aplicable en matèria d'infància i de comunicació.

“A casa meva, quan hi ha notícies d'aquests temes, es parlen, és important, per exemple, el meu pare el comenta, diuen que està malament i tal”.

Noi adolescent.

Formació de professionals. Els professionals que treballen amb infància, també des d'un pla preventiu, han de rebre formació especialitzada en drets d'infància i d'adolescència, tecnologies i en violència contra la infància, per a també poder facilitar els coneixements als nens, a les nenes i als adolescents. A més, aquesta formació s'ha d'adaptar al tipus d'intervenció i a l'àmbit professional al qual es pertanyi.

“Hi ha una falta de formació en professionals que o bé no saben detectar o bé quan ho fan no saben què fer o on derivar”.

Professional de l'àmbit de la salut.

Polítiques de salvaguarda i protocols d'actuació. Aquestes eines són la guia bàsica per a desenvolupar el bon tracte a la infància de manera preventiva i el mapa que ens diu què hem de fer i amb qui parlar quan es detecta una situació de risc o violència. Perquè tots els entorns en els quals es desenvolupa la infància i l'adolescència siguin segurs, s'han d'implementar polítiques de protecció integrals, no sols en matèria de prevenció. La part de protocols per a la detecció precoç i sistemes de notificació que permetin tant a nens, nenes i adolescents com als professionals detectar els casos i activar la notificació, suposa la diferència entre rebre ajuda o que la violència romanguí oculta.

Eines per a les famílies. Aquesta és una qüestió demandada per professionals, expertes i adolescents. Les famílies han de complir amb la seva responsabilitat en una criança positiva

per als nens i les nenes, tant de manera preventiva, com contribuir en el procés de recuperació o de reeducació. Per a això, les Administracions Públiques tenen l'obligació d'oferir-los suport, que es tradueix en eines i acompanyament.

ATENCIÓ INTEGRAL I MULTIDISCIPLINÀRIA

El treball amb les famílies i l'entorn. És essencial el treball amb les famílies per a un bon resultat del treball especialment amb agressors, però també amb les víctimes. En relació amb els primers, si tenen més de 14 anys, el treball amb les seves famílies no és obligatori, però seria molt necessari.

Informes holístics de vulnerabilitat. Els informes de vulnerabilitat són la base sobre la qual construir programes d'atenció individualitzats i eficaços. Atendre les circumstàncies específiques d'agressors i víctimes, tenint en compte els possibles factors de risc i de desprotecció i l'entorn és una petició tant de professionals com d'adolescents.

Formació de professionals. Hi ha consens en la qualitat de l'especialització i de professionals com a factors clau. A més, es posa el focus en la necessitat de donar continuïtat al tractament per part dels mateixos equips, sense grans rotacions. D'acord amb les directrius internacionals, els professionals del sistema de justícia juvenil han de conèixer el desenvolupament físic, psicològic, mental i social de la infància i l'adolescència i les necessitats especials de la més marginada. Canviar de professionals en el procés de reparació, tant en víctimes com en agressors, pot desorientar-los molt perquè poden trobar diferents directrius de tractament.

“Quan ens diuen que tindrem una xerrada d'aquest tema, molta gent pensa ‘classe lliure’, no els interessa, no volen escoltar aquesta xerrada”.

Noi adolescent.

Sistema de justícia. El sistema de justícia ha de continuar amb la seva especialització, no només en qüestió d'agressors, sinó també de les víctimes. L'actualització i la formació en matèria de violència sexual és crucial per als professionals d'aquest àmbit. A més, és necessari un replantejament dels recursos i la necessitat d'estàndards mínims comuns en totes les autonomies, ja que es poden veure afectades per la manca de recursos. Els recursos i l'especialització poden contribuir a tallar un dels problemes identificats en el sistema de justícia juvenil: llargs terminis i saturació. Es necessita disposar del temps necessari des de la mateixa instrucció, que, en el cas de la justícia de menors, la porta a terme la fiscalia.

Recursos per a agressors. És necessari un abordatge integral i individualitzat amb els agressors. Des d'un informe de vulnerabilitat que tingui en compte tot el seu context, a un pla d'intervenció amb el temps necessari, les mesures han d'estar coordinades amb el procés terapèutic. A més, es necessita també que els recursos d'internament s'individualitzin, amb ràtios més baixes i més especialització.

Valoració integral de les víctimes. Per valorar el mal integral, els informes de vulnerabilitat han de reflectir tots els indicadors de risc i de desprotecció.

Informació adaptada i útil. Les víctimes han de conèixer els seus drets i els recursos disponibles; rebre informació fiable i pràctica és un dret de la infància i l'adolescència, bàsic per a la seva protecció.

Atenció a les víctimes. L'atenció integral, especialitzada i multidisciplinària, és un dret fonamental de la infància i l'adolescència víctima de violència, reconegut en la normativa internacional i nacional.

En relació amb els centres de protecció, les professionals reclamen la necessitat de comptar amb espais específics per treballar amb les noies que han estat víctimes de violència sexual per evitar les dificultats d'acudir a organismes específics.

Coordinació entre els recursos. La coordinació entre els recursos per a víctimes adultes i d'atenció a la infància existents als territoris forma part d'aquest dret per respectar l'interès superior de la infància, no duplicar i optimitzar les actuacions. L'existència de múltiples recursos per al mateix problema pot generar desorientació en les víctimes. Aquesta coordinació també ha d'incloure els recursos destinats a agressors de menys de 18 anys, ja que a vegades també han estat víctimes.

Barnahus (Casa dels Infants en islandès) és un model d'atenció integral en el qual totes les institucions que intervenen en un cas d'abús sexual infantil es coordinen i treballen sota el mateix sostre per a atendre el nen o nena víctima i evitar-ne la victimització secundària. El model Barnahus, amb els seus recursos, permet realitzar la gravació del testimoniatge de la víctima en un entorn amigable, amb la tecnologia adequada i professionals especialitzats i molt formats. D'aquesta manera, el nen o la nena no ha de repetir el seu testimoniatge en diverses ocasions, ja que la gravació es pot reproduir tantes vegades com sigui necessari, prevenint un perjudici per a la víctima en aquest procés. La implementació d'aquest model a Espanya té el seu origen en l'evidència i les directrius internacionals.

El recurs Barnahus⁴³ és un model que s'adapta a les necessitats de cada territori sempre que es respectin els estàndards de qualitat propis del model. Save the Children, per garantir-ne l'èxit, recomanem que s'iniciï el model Barnahus amb experiències pilot avaluables atenent víctimes de violència sexual infantil. Això es deu al fet que, a més que la violència sexual és una de les formes més greus de violència, és més senzill començar-ne la implementació amb grups objectius i tipus de violència delimitats i anar avançant fins a un model que pugui atendre totes les necessitats. Així, és interessant saber que en altres països amb un llarg recorregut en el model atenen diferents edats, diferents formes de violència, i també agressors de menys de 18 anys.

⁴³ Save the Children (s.f.) El model Barnahus -web
<https://www.savethechildren.es/modelo-barnahus>

Bibliografía

- Amorós, C. (editora) (2000). *Feminismo y filosofía*. Madrid: Editorial Síntesis.
- Ballester, L. i Orte, C. (2019). *Nueva pornografía y cambios en las relaciones interpersonales*. Madrid: Octaedro.
- Cobo, R. (2020). *Pornografía. El placer del poder*. Barcelona: Penguin Random House.
- Colás Turégano, A. (2011). *Derecho Penal de Menores*. Tirant lo Blanch, València.
- Cazorla, Cristina (2021). “Aproximación al perfil criminológico de las agresiones sexuales en grupo: un análisis a partir de su casuística jurisprudencial”. *Revista Electrónica de Ciencias Criminológicas*, 6.
- Comitè dels Drets de l'Infant (2016). *Observació general núm. 20 sobre l'efectivitat dels drets del nen durant l'adolescència*.
- Comitè dels Drets de l'Infant. (2019). *Observació general núm. 24 sobre els drets del nen en el sistema de justícia juvenil*.
- Cuéllar, Pablo J. i Hernández, Carmelo (2021). “Violencia de género, condenados e intervención en medio abierto: premisas, avances y retos”. *Revista Electrónica de Estudios Penales y de la Seguridad (REEPS)*. 9.
- De Miguel, A. (2015). *Neoliberalismo sexual. El mito de la libre elección*. Madrid: Cátedra. Feminismos.
- De la Torre, J.; Rodríguez, J. M., i Toro, J. C. (2020). *The influence of media in multiple perpetrator sexual assaults in Spain*.
- Delegación del Gobierno contra la Violencia de Género (2018). *Percepció social de la violència sexual*.
- Fiscalía General del Estado (2017). Circular 1/2017, de 6 de juny, sobre la interpretació de l'art. 183 quater del Codi Penal.
- Generalitat de Catalunya Centro de Estudios Jurídicos y Formación Especializada (Departament de Justícia) (2023). Marta Blanch Serentill i Roger Mancho Fora, investigadors principals.
- Landenberger, N. A., i Lipsey, M. W. (2005). *The positive effects of cognitive-behavioral programs for offenders: A meta-analysis of factors associated with effective treatment*. *Journal of Experimental Criminology*, 1(4), 451–476. <https://doi.org/10.1007/s11292-005-3541-7>.

Mestre-Bach, G., Villena-Mora, A., Chiclana-Actis, C. (2023) *Pornography Use and Violence: A Systematic Review of the Last 20 Years*, Trauma, Violence & Abuse <https://doi.org/10.1177/15248380231173619>.

Ministeri de l'Interior (2022). *Informe sobre Delictes contra la Llibertat Sexual de 2022*.

Ministeri de l'Interior. López-Ossorio et al., 2022. *Violència sexual exercida en grup. Anàlisi epidemiològica i aspectes criminològics a Espanya*.

Ministeri Fiscal (2020). Memòria de la Fiscalia de l'exercici 2019, pàg. 28.

Ministeri Fiscal (2023). Memòria de la Fiscalia relativa a l'activitat de 2022.

Ministeri de Sanitat, Política Social i Igualtat (2011). *Factors d'èxit associats als programes d'intervenció amb menors infractors*, pàgs. 123 i següents sobre la metaanàlisi sobre reincidència d'Ortega, García, i de la Fuente (en premsa).

Organització de Nacions Unides (12 de juliol de 2012). Nota de premsa: *Children with disabilities more likely to face violence, says UN-backed study*. Extret de: <https://news.un.org/en/story/2012/07/415382>

Paul, P. (2005). *Pornified: How pornography is transforming our lives, our relationships, and our families*. Canadà: Henry Holt and Company.

Pérez Y. (2016). *Consentimiento sexual: Un análisis con perspectiva de género*.

Peter, J. i Valkenburg, P. M. (2016), "Adolescents and pornography: A review of 20 years of research", *The Journal of Sex Research*, vol. 53, n. 4-5, pàg. 509-531.

Ruiz-Repullo, C. y Pavón-Benítez, L. (2022b). *La violencia invisible. Violencia psicológica de género en la pareja*. Sevilla: Páginas violeta.

Ruiz-Repullo, C. (2022a). "Lo que el consentimiento esconde. El deshielo de la violencia sexual en la adolescencia". *Revista Nuevas Tendencias en Antropología*, 13, pp. 70-89.

Ruiz-Repullo, C. (2021) *Nuestros cuerpos, nuestras vidas. Un acercamiento a la violencia sexual en la juventud*. Universidad Islas Baleares: Colección Estudios de Violencia de Género, 9.

Ruiz-Repullo, C. (2021). *La pornografía: una escuela de violencia sexual para la masculinidad hegemónica*, en A. Téllez, J. E. Martínez y J. Sanfèliz (Eds.), *De la Teoría a la Acción: en busca de masculinidades igualitarias*. Madrid: Dykinson. Pp. 115-131.

Ruiz-Repullo, C. (2017). *La violencia sexual en adolescentes de Granada*, Granada: Ayuntamiento de Granada.

<https://www.granada.org/inet/wmujer8.nsf/wwlegipubli/2F8F7FB3E301BD59C12580D700338084>

Save the Children (2019). *Violencia viral. Análisis de la violencia contra la infancia y la adolescencia en el entorno digital.*

Save the Children (2020). *(Des)información sexual: pornografía y adolescencia. Un análisis del consumo de pornografía en adolescentes y su impacto en el desarrollo y las relaciones con iguales.*

Save the Children (2021). *No es amor: Un análisis sobre la violencia de género entre adolescentes.*

Save the Children (2023). *Per una justícia a l'altura de la infància. Análisis de sentencias sobre abusos sexuales a niños y niñas en España.*

Valdés, I. (2018). *Violadas o muertas. Un alegato contra todas las "manadas" (y sus cómplices).* Barcelona: Península breve.

Vigarello, G. (1998). *Historia de la violación. Siglos XVI-XX.* Madrid: Cátedra.

Zabalgoitia, M. (2022). "Retóricas del meme masculinista. Universidad digital y antifeminismo en tiempos de pandemia". *Mitologías hoy*, 25. Pp. 68-90.

